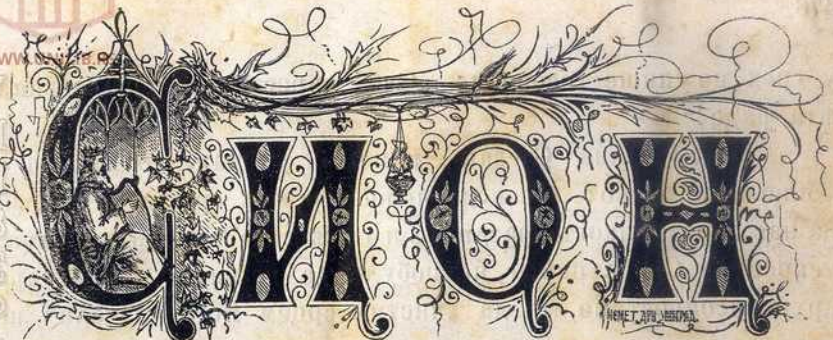

www.ubv.rs
У БИВЕРЗ И ТИ СКА БИ Б

ЛИСТ ЗА СВЕШТЕНИКЕ, РОДИТЕЉЕ И ВАСПИТАТЕЉЕ.

У Београду 30 Септембра 1875.

Број 31

Издаје четири пута
у месецу.

Претплата се шаље уредништву.
Уредништво је у богословији.

За све српске крајеве стаје на год.
60 гр. или 6 еор. на по год, 30 гр.
или 3 еор. на три мес. 15 гр. или 1
еор. и 50 нов.

Год. II.

Б Е С Е Д А

на воскресеније, о утврђењу међусобне љубави христијанске.

„Рцемъ вретѣ и ненавиданимъ насъ;
простимъ вса воскресениемъ.“

(Црквена Стихира).

Какав диван спев у најсвечанијем часу Христове цркве! Победитељ смрти, спаситељ наш, устаје из гроба а света мати црква у радости негнијуће славе своје призива верна чеда своја на братско измирење, да у дружељубном загрљају, и оне који нас мрзе — удостојимо љубави брацке како би сва жива црква љубављу и братском искреношћу задахнута и одушевљена, са поздравом „Христосъ воскресъ“ могла јасно наш излив „воистину воскресъ“ изговорити и тиме и постојану и тврду веру нашу запечатити.

Сам Христос спас наш у највећим мукама, распет на крсту, прашташе својим распинатељима! У часу, кад му за уталожене тешке жеђи, у часу када је изнемогавајући узвикнуо: „жаждѣ“, а они му пружише губу, жучем и сирћетом напојену, моли још оца свог небесног да им таква дела

у грех не упише говорећи: „Оче! опрости им, јер не знаду шта раде!“ —

Првомученик Стеван, камењем ударан, моли Бога за убице своје овако: „Господи не остави имъ грјеха!“ — А зар да нас „праздниковъ празникъ и торжество над торжествама,“ ускрснуће Спаса нашег, не побуди да незнатне увреде друг другу неопростимо, те да „чистим срцем Бога славећи“ победу над смрти, као знак и нашег васкрснућа, незлобиво и братољубно преузносити и славити можемо?

Нашто то злобно срце у човеку, нашто та осветничка склоност наспрам ближњегга, наспрам негда искреног друга, наспрам брата, пријатеља и сажитеља свога?! Нашто море јада и патња човечијих још таквим несмисленим, зверским и крвничким узбуђењима размножавати, кад је „живот човечији као трава, а слава његова као цвет на њој“?!

Злобан човек не промишља о посљедицама свога подuzeћа, зли умишљаји постају страстни и теже за извршењем само те себичне своје намере, а немисле шта ће за тим наступити; тој је страсти подлегао Јуда — предатељ Христов, Пилат као судија, пак и сам народ јудејски као тужитељ Месије! —

Јуда, када је чуо да је савет архијерејски осудио његовог добротвора, учитеља и васпитатеља — на крстну смрт, раскаја се, па дошав у цркву побаца све добивене сребренике — наред храма, као добивену цену за неоценљиво благо рода људског, а сам за тим оде и удави се због гриже савести своје као бодрог стражара над врлинама људским, а строгог изобличитеља и судију у делима пакости, злобе и освете.

Пилат, видећи да је праведника на извршење пресуде предао, претвори се у крволока људског отимајући и гонећи немилице све што му под руку дође, док и сам у немилост и подозрење не паде код свог владоаца, те Калигулом царем римским у град Вијену у прогонство одаслат у очајање паде и властник мачем својим себе прободе и уби.

У Народ пак Јудејски у ког се у опадању налазила вера отачаствена и који је Христос спас вером у једног Бога ујединити и оснажити тежио, наговорен викајући: „Козми, козми распни его! и крокь егш да бѣдетъ на насъ и на чадѣхъ нашихъ,“ (М. ч. 25) паде за тим у малодушност и на намесништва раскомадан један део на други омрзну; храмова слава престаде, веза јединства његова пређе у поцепаност па заврши са пропашћу саме отачбине и разорењем негда славног, пребогатог, моћног и велељепног града и храма јерусалиског и пустоши медом и млеком кипеће земље!!!...

Ето то су последице злобе, зависти, мржње и освете! — Издајник а неблагодарни ученик није могао преживити дело зависти своје, — смрти благодетеља свога, него се и сам пре тога удави! — Судија, Пилат, злбом дишући па према целом народу јудејском, отпочев са Христом Спасом своја убилачка дела, прелази на већа и већа злочинства док и сам освету народну против себе не покрену, те погибе у прогонству од своје рођене руке, а прободом мача, којим се пасао у знак свога господственог сјаја, моћи и величине. А народ сав, приставши на освету, постаде пљеном кавге, раздора и омразе, те заврши с бегством са згаришта милог и славног отачаства свога, скитајући се од немила до недрага и тражећи нову постојбину, која би му уточишта и склоништа пружала, да се с јадом и бољом сећа ових на јединство опињајућих Христових речи: „Јерѹсалиме, Јерѹсалиме! избивѣи пророки, кољ крати восхотѣхъ собрати чада твоа, икоже собираетъ кокоши птенцы своа подъ крилкѣ и не восхотѣсте!!!“ — (М. 23. 37).

Почем дакле злоба, мржња и света неможе ни само штетне последице за себе, и злоковарне умишљаје да догледати, а још мање да угуши дела величини, слави и разгранану намењена, као што је и Христа Спаса ако и за крст телом прекована, у гроб спуштена — слава тренутно и помркла, ал је с победом у руци „славно као Бога“ из гроба

и подигла и сав свет чудом зидивила! — Зато ћу вам богол. служ. осветлења ради ове истине још неке историјске податке навести, очекујући пажње ваше.

Јосиф, радост, нада и утеха остарелог оца свог Јакова, полази, по жељи очиној, да посети браћу, и стадо на пољани да прегледи. Он им пружа јестива и пића које је собом донео, а они му смрћу грозе! И тек да се браћа огреше убиством свог рођеног брата и љубимца оца свога; ал промисао божији упути тим путем трговце из Египта и настарији брат Јуда, саветова браћи да га продаду за роба! Злобна браћа усвојише тај предлог! И Јосиф за 20 дуката продат би, одведен у Египат и првом Фараоновом придворнику Пентедорију уступљен, где је после подужа ропства живота и тешке тавнице допао; ал од куда се као тумач Фараоновог сна спасава и на највише достојанство подиже, те захрањује осветничку браћу и за њим горко јадајућег оца свога, а сврх свега насељава их на пољу Гесем, као удобно место за пашњак многобројног стада њиховог! —

Тако Јосифом настањени род јудејски стаде се у египетској земљи јако умножавати, и Фараони се побојаше да ће им сву земљу поплавити, те заповест издадоше: да се сва новорођена мушка деца поубијају! — Заповест се ова строго извршавала, ал једна мајка у потаји рађа мушко чедо, крије га пуна три месеца и кад од издајника утробе своје плод више скривати не смедо, а она га пови, у сандучић од сите сплетен, смолом и лепком улепљен — да вода у њега не уђе — положи, и у крај реке Нила у рогоз прекрије, а сестри му и кћери својој Маријани заповеди да с брега — издадека — мотри шта ће јој с одојчетом бити?! И глете чуда, богол. слуш. самог се Фараона кћи ближи са својим дворкињама реки Нилу да се купа, па кад зачу плач и вриску невина детенцета а она се смидује и заповеди да се њојзи донесе, а Маријану саму упућује да јој дојкињу од јеврејских жена потражи која га опет његовој рођеној матери повраћа! —

У После три године уступа мати своје одојче опет кћери Фараоновој, која га посини и надене му име, Мојсеј, т. ј. из воде избављен. — У сјајном том новом пробивалишту свом допаде му љубављу своје мајке најлепше изображење оног времена, као што Климент Александријски сведочи: у звездарству, филозофији, земљемерству, хронологији, музици и опсенарству. —

Саул, гони пророка Давида, прати га с убилачком намером, призива га да га у потаји мучки умори, ал му овај дивно свира и пева, а он не имаде куда него да му се вештини и умиљатости диви и чуди! Вија га за тим по пољу и гудурама, ал одсечен крај одеће, а у пољу однешени суд воде и копље уверавају га о близини смртне опасности. Но што га Саул већма мрзи и гони, то га народ све јаче љуби и воле, и спрема му сјајну част, достојну његове мудрости и снаге. — спрема му царски престол, да га знањем својим узвиси, а народу отачбину снажну, силну, богату и надалеко чувену учврсти и утемељи. —

Авесалом, син Давидов, подиже се противу оца свога да му царску власт присвоји! — Спрема благом оцу жалост а народу крвопролиће, ал сразивши се с оцем на Јевремовом пољу изгуби битку, а у бежању кроз шибље заплете му се дуга коса у трновито грање и он спаде са јахаће мазге. — А Јоаб војвода Давидов, прострели троструком стрелом злобно и осветожедно срце!! —

Вукашин, краљ српски, убија цара Уроша — да се царска престола дочена, ал му судба љуту срећу спрема! Он изгуби у сражењу с Турцима на марици битку, па потеже бегати од извесне смрти, ал баш када је помишљао да је спашен, а он паде мучки убијен од сопственог свог слуге!!! —

Такви су, видите богол. слуш. плодови злобе, освете, пакости и зависти, умишљаји њини извршују се без осмотривости и сама им дела посредују за извршење намењене сврхе, ал им се губе злослуту умишљаји баш у часу сопствена ка-

јања и тону у влети слепих приврженика и доглавних подстречача у остварењу варљиве намере своје!!! — Тако допаде Јосиф части, господарства, и богатства — самом том продајом, па и ако браћа његова заборавише на санове његове „да је везујући с браћом снопове само се његов управо подигао, и да му се сунце, месец и 11 звезда поклонише.“ — А зар није тако било када му се отац и сва браћа представеше, и од њега хране, станишта и пребивалишта потражише?!“

Тако се велики Мојсеј, само избављењем преко Фараонове кћери опремити могао да постане избавитељ свога народа и славни војсковођа и законодавац његов.

Тако Саулом гоњени Давид, бедњом и патњом својом подсећа народ — на убиство филистимског Голијата и с тим на избављење отачаства свога. —

Авесалом, напротив у место жељене части и славе, паде мртав, кажњен самим преступом својим, изневерен од својих једно-мишљеника а оплакан само јединим оцем својим. —

Подобно њему и Вукашин прође, само с том разликом да је овај власт и господство краљевско на се предузео, а с тим и сам народ њему — ћутке поверивши се, пропасти на сусрет повео! —

Видите ли дакле, богол. слуш. како је премудрост Божија тајном копреном застрла следства дела наших! Јер да Јуда знаде да ће се сам, по предаји Христа Спаса — удавити, он то неби учинио. — Да је Пилат знао, да ће се у прогонству убити, неби никако на осуду Христа пристао. — Да је народ јудејски знао да ће скитнички завршити, он би гласа Месијиног послушао. — Да су браћа Јосифова знала да баш њина продаја њих брату на поклонење приводи, можда неби свој умишљај тим правцем извели. — Да знаде кћи Фараонова да ће њено сажалење спаситеља гоњеном народу створити, и цвет од земаљске војске морем потопити, она би га за цело оставила реци Нилу на милост и немилост, ил би га кроз

У своје пратиоце удавила. — Да Саул знаде, да гонењем својим само повећу љубав у народу према невином Давиду буди, он би га за цело на прво и највише достојанство подигао. — Да је Авесалом опет предвидити могао да ће сопственом смрћу грешну своју намеру — измирити, он би за цело те штетне и сујетне умишљаје своје из себе прогнао и у послушности према великом оцу своме заостао. —

Али и Вукашин да је знао да ће крму народне среће пропасти на сусрет повести, он би се, ваљда, од крвничког дела свог задржао, а народ српски да је своју несрећу и блиску — извесну — пропаст догледати могао, ох! та он би убицу цара и упропаститеља силне и славне отачбине своје смрћу уморио, а престо и господство свога милог завичаја избранику своме повсрио и тим јединство и целину васколиког народа очувао, а за несрећне дане сву народну снагу пребрао и у скупу одржао!

Историјске ове истине по могућству претресавши, позивам вас сада, богод. слуш. да се помолимо свемоћном, свевидећем и свезнајућем творцу ове дивне и неизмерљиве висијоне, да у нама чисто срце створи и дух прав у утроби нашој обнови!

Кад си нас о Боже Теби на славу створио, вечном нас душом задахнуо да се на веки Теби клањамо, Тебе слаavimo, Твоме се величанству и велељепности дивимо, и да ти пребогату милост, неизмерну благост и штедрост превазносимо и величамо; то нас озари, о Господе, сунцем правде и свете истине Твоје, па да тим бајним светилом руковођени узнамо пут правди и срећи водећи, а злобу, завист, освету и мржњу као кузне демоне и извесне упропаститеље за времена одбегавамо!

Та ми смо сви дело руку Твојих, па отвратиш ли Ти лице Твоје од нас — ми ћемо се сви у старо своје ништавило опет повратити, пропаћемо; да, нестаће нас са свим те када нам већ није делу извесна исхода, мисли жељена успеха; кад нам је свима трновит пут кроз живот намењен,

кад већ увидети морамо да нам се бршљан у вис подиже само у братској искрености, љубавном и дружељубном загрљају; када знамо да нам је пут срећи и напретку водећи у целини и јединству испреплетан, — шта нас онда још уздржавати може и сме, да с искреним, братским и незлобивим срцем друг другу опроштајно љубави руку не уручимо, те да тако изравнани, удружени, изједначени као синови једног оца небесног прославно воскресеније прослављајући и превазнесећи, једномислено божественом милости задахнути, из свег срца а гласом радости и весеља ускликнемо: „Рцемз братіе и ненавидљимз насз: простимз кса воскресінемз.“ Аминз.

ГОВОРИО У СЕВЕРИНСКОЈ ЦРКВИ ЈОВАН ДИМИТРИЈЕВИЋ ПАРОХ.

БЕСЕДА НА ПРЕОБРАЖЕЊЕ 1875 г.¹⁾

Диван и величанствен призор из живота Спаситеља нашег прославља данас наша света црква, благочестиви хришћани! Божествени Спаситељ наш идући на својевољно страдање и смрт ради спасења човековог, и видећи са тога жалостиве своје ученике, наумио беше утешити их, показавши им и у чести и у колико њихним телесним очима можно беше, славу свога божанства. Тога ради, непрође ни пунијех 7 дана од када оно Господ у Кесарији Филиповој запита своје ученике, шта мисле о њему људи и шта мисле они сами, и када му Петар у име свијех апостола одговори: „*Ти јеси христос син Бога живаго*“, — непрође велимо ни пунијех 7 дана од тога знатнога дана, — а Господ узе са собом: Петра, Јакова и Јована и пође с' њима на гору Таворску, гору чистоће, гору прослављену у народу израиљском, на којој је некада *Варак* велики војвода израиљски сакупио и повео своје чете против непријатеља своје отаџбине и свога народа, надбио их, и у којој је битци и сам војвода непријатељски *Сисара*, погинуо; на ту дакле гору победе изводи Господ своје ученике, да им се покаже у слави својој божанској, да их још боље утврди у вери, да је он истинити син божи, те да их тиме учини неустрашливим носиоцима своје науке — својих начела. Замислите, бл. хришћ. гору високу и тамну, гору пуну камениту и на њу се Господ наш у ноћној

¹⁾ Говорио у крагујевачкој цркви свештеник Јован Марковић.

тишини пење, да се у самоћи удаљен, узвишен од свега што је земаљско, што лако одвлачи ум и срце човеково од Бога, а приближен небу — помолити оцу своме небескоме. А како изгледаше у томе тренутку у по ноћи — природа земаљска? Све што испод неба беше живого, људи, који по ваздан тумараху тамо-амо, борављаху тада сан, који се мало чим разликоваше од вечнога санка мртвијех: величанствене палате и дворови људски неразликоваху се и од простих насеоба, а злато сребро и драго камење ничим се не разликоваше од простих метала; сјај и лепота изчезла беше у тамнини ноћној, једино небо са својим красним и светлећим звездама — престо Господа Саваота — привлачаше тада будне очи човекове! Ето на тој гори и у такој тишини приноси Господ топлу молитву оцу своме о спасењу свију народа овога света. — И у ономе тренутку када Господ подиже очи и руке своје ка небу звезданоме, ка престолу оца свога, засија и сва планина светлоћом необичном, лице Господа нашег постаде јасније од сунца а хаљине му беље од снега и у тој светлоћи угледаше апостоли Мојсеја и Илију говореће са Христом о страдању и смрти његовој. Ова два лица представили се апостолима ради сведочења, да је Исус Христос велики законодавац и поборник закона у новом завету, као што бише у старом завету Мојсеј и Илија. Апостол Петар видевши таку славу свога учитеља, од милине дође у усхићење па рече: „Господе, добро нам је овде, да начинимо три колебе: једну теби, једну Мојсеју и једну Илији; али кад он то говораше, облак светао спусти се до њих и чу се глас из истог облака: „*то је син мој љубазни: њега слушајте.*“ Кад тај глас чуше апостоли, снага их од великога страха издаде, те попадале на земљу, но Господ приђе к њима и рече им: „*устаните и небојте се,*“ и кад устадоше никог другог невидоше осем Исуса једнога, који враћајући се с горе заједно с њима рече им, да о томе никоме неказују до дана ускрснућа његова.

И ми данас, бл. хришћ. као посљедоваоци Христа чусмо из Еванђеља речи Бога Оца: „*Тога послушајте.*“ Ако икада а оно данас је најприличније да запитамо сами себе, да ли га слушамо онако, као што је његова света воља? За *три* и *по* године иђаше Исус непрестано од једне вароши ка другој, од једнога места на друго свуда проповедајући и сејући семе слова божијег. Свуда је људе учио, да Бога треба поштовати духом и истином и заповести његове извршивати тачно; да ближње своје треба волети, неоговарати их, добро им чинити, у нужди и невољи потпомагати их, једном речи чинити им све оно, што бисмо сами себи желели. Па

У да ли је семе слова божијег пало свуда на земљу родну? На жалост морамо казати — не! Многи у данашња времена и немаре слушати слово божије, за њих је несносно неколико часова помолити се оцу небескоме за добротинство и за све што имају, јер њима овладаше телесне угодности и светска уживања. Но кад Господ као безгрешан и праведан излаже себе труду и пење се на гору високу, да се помоли оцу своме, неказује ли нам тиме, да смо ми колико и колико дужни трудити се, више, ако желимо синовима божијим постати, неказује ли нам тиме, да све што је земаљско, што ум и душу нашу може одвратити од Бога презиремо, на ни земаљска достојанства, почаст, титуле, ни богатство ни слава овоземаљска, — све то не треба да нас поколеба у правој и истинској љубави ка истиноме Богу, не треба да нас заведе на странпутицу са пута добродетељи, истине и правде, јер је живот овај привремен, ништаван, према животу с оне стране гроба, који човека чека. Па колико има још и таквих хришћана, који и данас, када са огранака кршна Дурмитора одјехује глас пушака и топова, када наша јуначка браћа прољевају своју драгоцену крвцу „за крст часни и слободу златну“ и кад Неретва тече мутна и крвава, — ослабљевају у светој вери својој прађедовској и лако предазе на страну оних, што не живе по духу христову. Рекао би човек, као да то нису потомци Јунака од *Сјенице* и *нова Пазара*, од *Такова* и *Дубља*, који са тврдом вером и надом у Бога извојеваше нам данашњу слободу!? —

А колико ли још има и таквих хришћана, који о ближњима својима свакојако зло говоре? Колико јих има, чија су срца према патњама и беди својих ближњих окамењена, божаствени жар љубави у прсима њихним давно се угасио?! Колико их има, који без икаквог сажалења и страха од Бога остављају свога ближњег без последње корице хлеба и крова над главом? Па и између сродних, између родитеља и деце, између једно-родне браће, — да ли има свуда праве љубави? Није ли на против и овде оладнила, да сви добри и честити људи већ уздишу и тугују у срцима својим гледајући *како је*, а како би требало да буде..

Па да ли се такви хришћани у истини тим именом називати могу? да ли они могу рећи о себи још и да слушају глас Бога Оца и његова сина! И каква је вера у тих хришћана, да ли жива, тврда и издржљива која продире небеса, као што беше вера апостолска? О не, њихна је вера у истини мртва, у искушењу лако превртљива, при најмањем поветарцу издишућа. Њих уподобљава

Господ ономе човеку, који зида себи дом на песку, кога најмањи ветар разрушити може, од чега Господ нека сачува наше душе, благ. хришћани!

О Господи Боже! који си на данашњи дан изводео преко својих апостола показати нам славу свога Божанства, молимо ти се, погледај са висина твојих небеских на народ српски и благослови га. Нека се вољом твојом утврди у народу српском: благочастивост, побожност, вера тврда, жива и постојана; нека се зацари у народу српском дух мудрости и знања, дух самосвести и потпуне слободе, дух љубави и пожртвовања; нека скоро-скоро осване дан: преображаја, ускрса, ослобођења и ујединења васцелога српства — те мученичке браће наше како би се тако од целога српства као из једних уста, из једнога грла могло слободно запевати пресвето и велико-љепно име твоје: Отца, Сина и светога Духа — Амин.

Торжество православља у светој Русији.

(ИСТОРИЧКЕ ПРИМЈЕДБЕ О ШИРЕЊУ И ЗАВРШЕЊУ УНИЈЕ МЕЂУ РУСИМА).

(СВРШЕТАК).

Око 5 милиона рускога народа, што беше у овим од пољске сједињеним странама, беше по рачуну унијатске вере, али их и половина не имадијаше ни појма о унији. Бјелоруси још које вако држаху се уније, но малоруси, негледајући на вјеротрпимост Катарининог правителства, док се ослободише од пољско-католичкога ига, одма почеше остављати унију и придружавати се к вјери својијех отаца. За кратко вријеме обрати се у православље више од 2 милиона душа, и у Малорусији готово сасвијем ишчезе унија. Религиозно движење у ползу православља почело се бијаше и по другима мјестима, но нажалост у 1796 г. умрије Катарина, и намјера унијата не оствари се. Тек у вријеме цара Николе, у 1839 години, би суђено и бјелорускима унијатима придружити се к православљу. Истина, још до цара Николе руско правителство старало се да сачува руско-унијатску цркву од римско-католичкога уплива и строго је запрећавало прелазак како унијатима у католиштво, тако и католицима у унију.

Но особито на пречишћање руско-унијатске цркве од квасца католишког, обраћена би пажња при овоме цару. Његовијем указом од 22 Априлија 1828 г. уређена би нарочита грчко-унијатска духовна колегија, под предсједништвом ондашњег унијатскога митрополита Јосафата Булчаба, и тиме положено би с једне стране начело независности унијатске цркве од римско-католика, а с друге сближењу унијата с православнима. Док се унијатски јепископи и друге духовне власти увиђоше слободнима, одма почеше очишћавати своју цркву од новоувођења католичкијех и уводити старе источне поредке. Све цркве, које устројством налачуху на католичке капеле, беху преуспројене на источан или православан начин, а исто тако и све принадлежности црквенога богослужења. Да би се богослужење свуђе обављало једнако и на славенскоме језику, богослужевне књиге, развијех издања и с разним погрешкама, беху замијењене књигама православнима из Синодалне печатње, и на свештено-служитељске и црквено-служитељске дужности опредјељаваше се тек они, који познати бијашу с обредима и установама источне цркве. За спрему таквијех лица учредише се двије семинарије и око 20 духовнијех школа. Благодаречи свему томе, руско-унијатска црква сасвијем се преобрази и стаде у свему налик на православну руску цркву: унијати престадоше туђити се православнијех, а исто тако и православни унијата.

Чијем мање бијаше вјероисповједне разлике међу православнима и унијатима, тијем више последњи осјећаху потребу да се подпуно сједине с првима, т. је да прекину сваку сvezу с Римом и да се поврате у њедра православне цркве, од које су предци њихови отргнути били у XVI и XVII ст. За ово велико дјело ревносно се заузео унијатски литовски јепископ, Јосиф Сјемашко, који после смрти митрополита Јосафата заступи његово мјесто у унијатској духовној колегији. Заузимањем Јосифа, 12 Фебруара 1839 г. сабра се у Полоцку сабор из тројице унијатскијех јепископа и готово свега знатнога ду-

Уховништва, на коме свечано би засвједочено, да се унијатска црква спочетка налазила у јединству с православном Источном црквом и да је састављала нераздјељиви део грчко-руске цркве, подобно тиме као што су предци њиови, по језику и происхођењу, свагда састављали нераздјељиви део рускога народа. Затим оци сабора, „призвавши у помоћ благодат Господа Бога и спаса нашега Исуса Христа, који је један истинити Глава једине истините цркве, и светога свесовршујећега Духа,“ ријешеше: 1) „Признати изнова јединство наше цркве с Православно-католичком Источном црквом и пребивати одсад, заједно с нашима паствама, у јединомишљењу са светјејшима источнима православнима патријарсима и у послушању светјејшега правителствујућега сверусијскога Синода.

2) Свеподајнички просити благочестивога цара садашње намјерење наше у своје покровителство узети и испуњењу онога височајшим својим благоусмотрјењем и државном вољом споспјешествовати, да и ми са свијем рускијем народом савршено једнима устима и једним срцем славимо Тријединога Бога, по староме чину апостолскоме, по правилима светијех васеленскијех собора и по предању великијех светитеља и учитеља православно-католическе цркве.“

Акт саборни, подписани јепископима и другима духовнима властима, с приложењем 1305 својеручнијех изјава од осталогa унијатскога духовништва, представљен би јепископом Јосифом на благоусмотрјење царско. 1 Марта исте године изиђе указ св. Синоду, да се поменути акт и зајављења унијатска размотре и саобразно с правилима свеге цркве постановљење дадне. На основу овога указа, Св. Синод 6 Марта саслуша саборно опредјељење унијата, и, после свестраногa разматрања, 23 Марта, „по благодати, дару и власти датој од Великога Бога и Господа нашега Исуса Христа и од св. и свесовршујућега Духа, установи и опредјели: Јепископне, свештенство и духовне пастве тако зване досад грчко-унијатске цркве, по свештенима правилима и примјерима св.

отаца, примити у пуно и савршено обштење свете православно-католичке источне цркве и у нераздјелни састав цркве северу-сијске.“ На Благовештење, у очи светлога васкрсења Христова, синодално опредјељење представљено би на благоусмотрјење царско и утврђено сљедујућом резољуциом: „Благодарим Бога и примам.“ 30 Марта воља царска и опредјељење св. синода, у пуноме присуству посљедњега, свечано беше објављени представитељу унијатскога духовништва, јепископу Јосифу, који, као главни виновник, произведен би за архијепископа и назначен предсједником православне бјелоруско-литовске колегије. Свечаним благодарственим Господу Богу мољењем и узајмнијем целивањем соједињавајућих се заврши, и унија готово сасвијем укиде се у Литви и Бјелорусији. Само међу русима, који живјаху у тако званим пољским губернијама-љублинској, сједлецкој и сувалакској, унија се држаше до нашијех дневи.

Унијатско насељење у ове три губерније, бројем око 250.000 душа, састављало је особиту холмску јепархију, која се до 1829 год. налазила у зависности од унијатскога митрополита у Галицији. Живећи међу пољацима, до фанатизма преданима католиштву, и ненавиделима све што је православно, холмски унијати нису могли примати учашће у религиозноме движењу бјелорускијех и литовскијех унијата. Напротив, у колико се посљедњи приближаваше ка православлу, у толико они удаљаваше се од њега и приближаваше католичеству. Особито посље присоједињења унијата 1839 г. пољаци се почеше старати, да подпуно окатоличе и опољаче русе-унијате холмске. Благодарели њиову упливу, све више црквене дужности заузимаху борци њиове вјере и народности, а борци источнијех обреда и руске народности с намјером устрањаваше се. Но и то још није све: кад умрије јепископ холмски Јован Терешковић (Марта 1863 г.), човјек учевни и предани своје обреду и народу, пољски духовни и световни племићи а занајвише чувени архибискуп познански, кардинал Леду-

Уховски, похиташе да поставе на његово мјесто човјека, који се одликоваше мржњом на све, што је православно и руско: то бијаше унијатски свештеник Јован Калински. У колико је Калински био благонадежан човјек, може се виђети из тога, што је он са својом фамилијом примао само дјелателно учешће у вријеме посљедњег пољскога устанка: његови синови заједно с пољацима, борили су се с руском војском, а његове шћери примале су учешће у свима политичким демонстрацијама. Разумије се, од Калинскога, као јепископа, руси-унијати нису могли ништа друго очекивати, до гажења своје вјере и народности. И заиста, док он стаде управљати холмском јепархијом, одма поче истесњавати источне обреде и обичаје и уводити римско-католичке. Бездушни оргуљи замијенише црквено појање, летурђија стаде налик на мису, јер све молитве, које свештеник свенародно у цркви говори, беху избачене, и међу њима нарочито молитве за цара; у мјесто да говоре поуке на руском језику — они почеше говорити на пољском, а сви приврженици источнијех обреда и руске народности беху удаљени од својијех дужности, а неки као на пр. свештеник Јосиф Војтицки, и предани фанатичком проклетству. Из 269 парокија холмске јепархије 57 нису имали својијех свештеника, него су се, по распоређењу Калинскога налазиле под управом католичкога духовништва, које, разумије се, није пропустило згодне прилике обраћати их у своју вјеру. Напосљедак на пољско-католички правац Калинскога и на жалосно стање унијата правителство обрати своју пажњу. По умирењу пољскога устанка оно се ревностно заузео за востановљење погажене руске народности и очишћење унијатске цркве од примјеси католичке.

На основу папскијех „булла“ (Климент VIII од 22. Децембра 1595 г. и Бенедикта XIV од 24. Децембра 1743 и од 11. Маја 1744 г.), утврђавајућих неприкосновеност источнијех обреда код унијата, правителство у 1864 г. обрати се питањем Калинскоме односно одступљења од папскијех уза-

Уконења и стаде захтјевати, да се црквени источни обреди и обичаји свукуд точно испуњавају. Од своје стране оно поче уводити разне реформе, цијељ којих бијаше обезбједити слободно развиће руске народности међу унијатским насељењем. Тако на примјер: духовништву и парокијама унијатским дата би нужна самосталност у дјелима црквенога господарства; назначено би одпуштати сваке године по 21,550 рубаља на зидање новијех цркава и поправљање старијех; да би унијати имали могућност васпитавати своју ђецу у духу њиове вјере и руске народности; заведене бише по селима школе, а по варошима гимназије и полугимназије, материјално стање духовништва уљепшано би назначењем приличне плате из државне благајнице и т. п. Добротворна распоређења правителства већина унијата с усхићењем поздрављаше, но нађе се и такијех, који под упливом Калинскога и заједно с њиме свакојако противише им се. Преступна дјела Калинскога није могуће било више трпити, и 11 Септембра 1866 г. он би удаљен из холмске јепархије, коју на управљање правителство поручи јепархијалној конзисторији. Конзисторија одма издаде посланицу к духовнуштву, у коме га извјешћаваше о удаљењу бившега јепархијалнога началника за његова „богопротивна и противодржавна дјела“ и позиваше га да узнесе искрене и топле молитве Господу Богу, да им поможе сирати ову кривицу пред Небом и пред лицем свемилостиваго цара, и да их настави свевишњи исправити зло, допуштено у посљедње вријеме у њиову цркву и паству.“ Кроз по године, 11. Марта 1867 г., холмска конзисторија издаде другу посланицу, у којој позиваше духовништво „одбацити од себе иноземне и иновјерне навике, противне духу унијатске цркве и руској народности, и не употребљавати „ни у обичним бесједама с народом, а много мање с црквене катедре, туђу ријеч пољску,“ вршити богослужење по правилима и установама свете источне цркве и замијенити недавно уведене оргуље живијем и разумнијем појањем. На-

У жалост, ово племенито распоређење конзисторије, благодарећи пропаганди пољско-католичкој, срете по многима мјестима отпор, и конзисторија принуђена би новим посланицама од 24. Јунија, 12. Јулија и 8. Септембра напоменути духовништву о његовим дужностима и пријетити противницима удаљењем од парокија. За успокојење народа предложено би некима парокијама послати депутате у Галицију, да се упознаду с обредима и обичајима тамошњијех унијата, којих прева бијаше слободна од пољско католичкијех новоувођења. Из Галиције позвани беху и неки свештеници, да заузму дужности у холмској јепархији. Међу њима протојереј катедралнога сабора у Лавову, Михаил Куземски, познати својом ученошћу и преданошћу своје народу, посље дипломатичкијех преговарања с папинијем нунцијем у Бечу, царскијем указом од 28. Маја 1868 г. наречен би за јепископа холмске јепархије, а 11 Августа исте године, по распоређењу папе, би рукоположен. Нови јепископ, подобно конзисторији, усрдно се заузео за очишћење унијатске цркве од новоувођења католичкијех, и својима посланицама потврди сва пређашња распоређења конзисторије односно обреда, рускога језика и појања. Али пропаганда пољско-католичка стаде и њему на путу, као што је стојала конзисторији, те с тога 20. Јануара 1871 године он, по слабости здравља остави холмску јепархију, управитељем које царскијем указом од 16. Марта назначен би старији протојереј катедралнога сабора, Маркело Попељ. Као и Куземски, Попељ био је родом из Галиције, њеје до одласка свога у Русију (1866 г.) био свештеником и катихетом лавовске гимназије. Још тамо он је био познат, као борац источнијех обреда, те с тога док поче управљати јепархијом, с већем него Куземски јенергијом поче очишћати своју цркву од католичкијех заблуда. Једно за другијем он издаде неколико окружнијех посланица, па напошљедак 2. Октомбра 1873 г. учини заједно с конзисторијом сљедујуће распоређење: 1) духовништву једнако и недремљиво настављати па-

ству у томе, да обреди, позајмљени од латинизма, против-
 љавају се нашеме црквеноме уставу и запређавају се поста-
 новљењима саборнима и „буллама“ папа римскијех, противни
 су духу наше свете Источне цркве и подлеже одмјени, 2)
 почети с 1 Јануара 1874 г. посвемјесно свршавати богослу-
 жење тачно и неуклоно по приложеном изводу из црквенога
 устава. По несрећи, ова распоређења нехтедохе сви свештени-
 ци испунити, па с тога, кад наступи 1. Јануара из 266 парокија
 холмске епархије у 26 искрсну буна. Јадан народ у продужењу
 280 година трпивши угњетатеља за вјеру и народност, под упли-
 вом својих угњетатеља, који покривају св. именом религије
 нерелигиозне цјељи, устаде, као оруђе њово, против распо-
 ређења јепархијалнога началства, сматрајући их новоувође-
 њима! Но не прође ни година дана, а тај исти народ не само
 престаде бунити се за очишћење својих обреда, него изјави
 жељу придружити се к вјери својих отаца — к вјери пра-
 вославној. Узроком тога спасителнога дјела опет бише сваг-
 дашњи непријатељи његове вјере и народности, који преко
 својих агената у Риму побудише Пија IX, 11. Маја про-
 шасте године, издати „јенциклику“ на име унијатскога ми-
 трополита у Галицији Семибратовића, у којој његово све-
 тјешество осуђује сва распоређења холмске конзисторије, утвр-
 љује све латинско-пољске обреде и обичаје у богослужењу
 цркве унијатске, благосивље одпаднике цркве и народа и ти-
 јем самијем побуђава унијате к непокорности. Кад папина
 посланица допре до холмских унијата, она их још више смути.
 Здравни смисао народњи увиђа, шта оће од њега папина „јен-
 цикика“, па с тога дуго немислећи стаде громогласно из-
 јављати жељу присјединити се к православљу унијати сјед-
 лецке губерније, и кад се правителство убједи, да они дра-
 говољно; а не по принуђењу изјављују жељу, 11. Децембра
 1874 г. височајшом вољом дозвољено би примити их. По бла-
 гослову св. Синода, варшавски архијепископ Јоанићије, 12.
 Јануара текуће године свечано се придружи к православљу

25 унијатскијех свештеника с народњим представитељима од 25 парокија, у којима живи преко 50.000 душа. Скоро за овима почеше изјављати жељу и остали унијати сједлецеке губерније, и 25. Марта присједињене беху истијем архијерепископом још 24 парокије са 30 свештеника.

У то вријеме, кад се присоједињавању к православљу парокије и духовништво поменуте губерније, у суседној губернији љублинској готово сво духовништво, заједно са својима паствама, такође изјави жељу оставити унију 12 Фебруара, под предсједништвом управитеља холмске јепархије, саборно духовништво и чланови конзисторије, узевши у пажњу жеље народа, духовништва и своје собствене, саборно установише:

- 1) саставити и потписати акт о васоједињењу холмске грчко-унијатске јепархије с православном сверусијском црквом;
- 2) саставити и потписати свеподајничко прошеније о височајшем саизвољењу на такво васоједињење, и
- 3) молити управитеље јепархије представити правителству о садашњеме установљењу и израдити разрјешење на представљење свеподајничкога прошенија, с приложењем акта о васоједињењу и својеручнијех зајављења духовништва преко изабране ради овога депутације из грчко-унијатскога духовништва.

Кад варшавски генерал-губернатор узнаде о саборноме установљењу холмскога духовништва, он прије свега признаде потребнијем положителнијем начином дознати, јели народ љублинске губерније искрено расположен присојединити се к православљу. И кад дознање потврди подпуно сагласије свијех без изјатија парокија, онда преко министра унутрашњијех дјела о свему доложено би цару, и његову величанству благоугодно би саизволити, да дође у Петроград особита депутација од духовништва и народа како љублинске, тако и сједлецеке губерније. 25 Марта, на благовјештење после божанствене летурђије, цар заједно с царицом, окружени наследином и готово свом царском фамилиом, прими унијатску депутацију, представитељ које, управитељ јепархије,

протојереј Попељ, пружи му прошеније и саборни акт холмскога духовништва с овима ријечима: Имали срећу подвргнути к стопама вашег царскога величанства свеподајничко прошеније и саборно установљење грчко унијатскога духовништва холмске јепархије, с којом пребива у јединомишљењу и паства, о васоједињењу грчко-унијата са светом, источном, православном црквом, бившом црквом нашијех предака. Благovolите, свемилостиви господару, усрећити нас примљењем овога искренога и чистосрдачнога прошенија заједно с изражењем вјерноподајничкијех осјећања духовништва и народонасељења холмске Русије.“ После ријечи протојереја Попеља цар обрати се депутатима са сједујућима ријечима: „Саслушавши с особитим задовољством ваше изјаве ја прије свега благодарим Бога, Којега је благодат внушила вама благу мисао вратити се у лоно православне цркве; к њој су припадљали предци ваши, и она сада с распрострањенима рукама прима вас. Благодарим вам за утеху, коју ми тим начином дајете вјерујем вашој искрености и надам се у Бога, да ће вас он подкријепити на томе путу на који сте данас добровољно корачили.“

Саборни акт и својеручне изјаве од духовништва предаци беху св. Синоду, који 23 Априла одлучи: „свештенство и духовне пастве холмске грчко-унијатске јепархије, по освећенима правилима и примјерима светијех отаца, примити у пуно и савршено обштење свете православно-католическе источне цркве, у нераздјелни састав цркве сверусијске и у подчињење св. правителствујућега сверусијскога Синода; дати свештенству соједињавајућему се с православљем, саборно благословење св. Синода, с молитвом вјере и љубави ко Господу и спасу нашем Исусу Христу, да утврђује и на добро упућује дјело служења њиова светој цркви. С васједињењем свијех протопрезвитерата састављајућих холмску јепархију, присојединити ову јепархију к варшавској и, образовавши једну православну јепархију, наименовати је, у

Успомен тога, што је холмска православна јенископска катедра основана још у почетку XIII ст., *холмско-варшавском јенископској архиепископској*. Непосредно управљање новосаједињенима с православљем грчко-унијатским пароклијама поручити особитоме јенископу с наименовањем јенископом љублинским, викаријем холмско-варшавске јенископске архиепископске синодалне управе, а за тога јенископа св. Синод признаде користним и праведним назначити управитеља холмске јенископске архиепископске синодалне управе, протојереја Маркела Попеља.¹⁾ Скоро после овога синодалнога опредјељења, које и цару благоугодно би утврдити, 11 Маја архиепископ Јоанићије торжествено присоједини к православљу у катедралноме холмском сабору управитеља јенископске архиепископске синодалне управе, семинарију, гимназију, педагогичну и женске школе и 47 пароклија су 46 свештеника, а кроз два дана, 13 Маја, исти владика присоједини у Замостју и осталијех 49 пароклија су 38 свештеника. Затијем по указу царскоме, 22 Маја, на Вазнесење митрополит кијевски Арсеније, заједно с архиепископом Јоанићијем и многобројнијем духовнишвом, после божествене летурђије, торжествено одслужи благодарствени Господу богу молебан за благополучни свршетак овога великога дјела.

С тога дана унија прекрећује своје суштествовање у холмској Русији, а заједно с њоме прекрећују се и страдања рускога народа. Неће више римско-пољска узнемиравати његов покој; неће латинско-пољски свештеници и калуђери сејати раздор и носогласије у фамилијама, неће католичити православни народ и губити руску народност пољачењем.

Слава Богу, показавшему имъ скѣтъ!

Полтава, на Петровдан 1875 г.

Ј. Печета.

¹⁾ Рукоположен је 8 Јунија.

О одношаима српске цркве наспрам цркве цариградске, од првих времена њенога бића, па до данас.

(НАСТАВАК).

Ова наредба турског правитељства била је тек први корак ка постижењу цјели грч. духовенства, т. ј. први корак ка уништавању срп. патријаршије и потчинењу срп. цркве царигр. патријару.¹⁾ Ако ми пак узмемо на ум, с једне стране неповерење турске владе наспрам срп. патријара, који подозреваше на њега, да се он, тобож, наводи у договору са ђерманијом против силе турске да је у неколико ограниче, као што нам то вели историк г. Ранке,²⁾ а с друге — све начине, које употребљаваше царигр. патријари само даби задобили срп. цркву и уништили патријаршију српску; — ако, и по други пут велимо, узмемо на ум све ово, то ћемо врло лако појмити, у каким је се тешким приликама тада находио патријар српски и како је претешко му било сачувати своју независност. — Ово пак нечовечно насртање и клеветање Грка на срп. цркву и ова њихова тежња да исту подчине под своју власт, беше други узрок, и, по нашем мњењу, много силнији и већи од првог. И он је заиста много више и побудио Србе те су се преселили у Аустрију са својим патријаром. Турски гвоздени јарам, при свој његовој грубој тежини, ипак беше за Србе сносији, при оним условима општественог живота у Србији, која осигураваху независност црквенске власти — као год што је сносан био турски јарам и Грцима; али изгубити посљедњу самосталност цркве — посљедњу одбрану и заштиту народног живота и лишити се свога патријара, који беше и црквена и светска глава, — то је управо било за Србе много већом несрећом, него што беше турски јарам. Јер у то време независност цркве у јерархијском одношају замењиваше у нас Срба уједно и из-

¹⁾ г. Рајић ч. VI, ст. 202. —

²⁾ г. Ранке стр. 26.

Угубљену слободу државну, и на патријара Срби гледаху, не само, као на учитеља и чувара чистоте вере — тог духовног блага, већ и као на живи споменик некадашње своје славе и величине. „Најнесрећније, вели г. Ранке, беше за Србе то, што они заједно са незавишношћу своје цркве изгубише значај у друштвеном животу, а шњим и сваку могућност образовања.“¹⁾ Ево зашто су Срби готови били на све друго решити се, само да би се избавили од тако велике и тако грозне и близке опасности. —

Међу тим срп. патријар Максим I предшественик Арсенија III умре, а после смрти његове наједанпут почну се Грци мешати у дела срп. цркве. Ово беше за Грке прекрасан случај ради подчињења срп. патријаршије под своју власт, и с тога они почну слати у Србију своје јепископе и митрополите²⁾, но Срби на ма похитају и забране им улазак у Србију, а сами независно од царигр. патријара изберу себи на место Максима новог патријара Арсенија III Чарнојевића. Арсеније III беше човек разуман и довољно научан, а такав имено човек и беше потребан на патријаршеској катедри тада у Србији, при онаквим околностима у каквим се нахођаше тада срп. црква. Нови патријар беше врло добро познат са тадашњом политиком, и, немодрећи на сву њену, као што рече г. Ранке тешкоћу („затрудителность“), он је, заиста, много боље, него ма еб други, знао, каква жалосна и чемерна судбина очекује српски народ, ако он (народ) постане робом не само у политичком, већ и у црквеном одношају. Те с тога патријар се стараше свим могућим начином, да би одржао самосталност и независност срп. цркве и да би заштитио њена права, која су јој вајкада призната и самом цариградском црквом. Шта више, он хођаше да удали од своје цркве и тај уплив грч. патријара, који су они имали за време предходника његова Максима. Наравно по себи је јасно,

¹⁾ Ист. Срба г. Ранке ст. 26.

²⁾ Срб. Далмат. Магазинъ за 1850 г. 147 стр.

да су за ово цар. патријари још жешће омрзли срп. патријара; јер су они видели у њему жестоког борца и заштитника права срп. цркве, а према овоме увидели су да ће им он много на пут стати односно постигнућа њихове себичне цјели. И с тога цео цариград. Синод мисљаше како ће га погубити.¹⁾ Напањкати на њега код султана, то није у то време било тешко, као што то Грци и учине. Они кажу Султану, да се срп. патријар непокорава царској вољи, да се он договара са тим Србима, који се налазе у Аустриској царевини, а преко њих са целом Берманијом и да их све позива против Турака. И заиста, тадашњи положај срп. патријара Арсенија беше врло опасан. Он сам о тој опасности спомиње у свом писму, које је писао 1688 г. графу Бранковићу: „опростите, што вам ја тако дуго неодговарам на ваше писмо, вели он, узрок моме неписању није моја небрежљивост, већ многобројне беде и напасти у којима се ја сада находим..... ја много страдам и тужим за разрушеним светим храмовима, које безбожничка рука поруши.“²⁾ У овим безбројним бедама и несрећама беше велика утјеха за ревностног архипастира она безгранична искрена љубав, коју му указиваше цео клир и сав срп. народ; они беху вазда готови сљедовати на један миг свога вазљубљеног архипастира. —

Трећи узрок, који је такође у неколико потпомагао сеобу Срба у Аустрију, беше ласкаво позивање немачког императора, који у два ма позиваше срп. патријара и народ у своју царевину, обећавајући му сва права и покровителство прав. цркве.³⁾

При оваком стању ствари, у каквом се нахођаше срп. црква у XVII столећу, патријар ништа није могао друго чинити, сем изабрати од та три поменута зла једно, које би му се чинило понајмање, т. је. или се потпуно предати

¹⁾ Cunib. v I, p. 16 — г. Рајић IV, 202.

²⁾ г. Рајић IV, 123.

³⁾ См. Зилизелен за 1847 г.

Турцима у руке, те таким начином учинити се оруђем ка већем угњетавању свога народа, као што то учинише грчки пастири; или потчинити себе и срп. цркву под власт грч. патријара, те таким начином лишити свој народ посљедњег значаја у општественом животу, а с тим уједно лишити га и сваке могућности у образовању; или, напосљедку, да би избегао и једно и друго (вишенапоменуто) — пренети свој патријаршески престо у немачку земљу, и таким начином у свези са императором ступити у борбу противу својих непријатеља. Ово пак последње зло чинише се патријару мање од она два прва, и с тога се он и приволе нато тим пре, што је ово и сав срп. народ желио. —

Срп. патријар Арсеније III, при сеоби у Аустрију, имао је наду, да ће задржати црквену власт у Србији и пошто се пресели у Аустрију. Али Турци, као што смо већ казали, још и пре несу симпатизирали наспрам срп. патријара, због тога само што су подозревали, да се овај, као тобож, договарао са императором аустријским и због тога су хтели му одузети јерархијску власт још док је у Србији био, а срп. цркву предати под зависност царигр. патријару, у чију вјерност они несу никада сумњали и подозревали. А сада, пошто је он већ јавно прешао на страну Немаца и одселио се у њихову земљу, то је ствар јасна, да Турци несу могли дозволити му, да он управља црквом у Србији, која њима беше потчињена. — „Природно је, да Турци несу могли допустити, вели г. Ранке, да Арсеније III, јавни њихов непријатељ, продужава своју власт у Србији. Сваки свошак Срба из Србије с њим строго је пресљедован, а у Пећи буде постављен Србима нови патријар.“¹⁾ Према овоме, власт Арсенија III простираше се само на оне Србе, који се нахођаху заједно с њим у Аустрији. И усљед тога, срп. јерархијска власт поделила се, а с тим је ослабљен њен пређашњи значај; јер после ове деобе и умаловажења њеног значаја, она није

¹⁾ г. Ранке стр. 27—29.

већ више могла служити таквом централизацијом народног живота, као пређе. — Овај имено губитак — т. је. губитак јерархијске власти и губитак црквеног јединства беше прва последица преношења патр. столице у Аустрију, тај губитак ни до данас није надокнадила срп. црква.¹⁾

Грци пак, користећи се нерасполеженошћу Турака противу Срба, из узрока, који смо мало више навели, почну молити их да униште срп. патријаршију и да је присаједине к Цариградској. Када Турци овој молби њиховој недадоше удољетворења, Грци тада са разним ласкањем и обећавањем измолише код Султана право, да бар убудуће они шаљу своје свештено лице за патријара српског, који ће, без сваке сумње, бити вернији и оданији Султану, него Србин; јер ако опет буде Србин патријар у Пећи, то ће он на сваки начин ступити у договор са Немцима и тамошњим патријаром српским Арсенијем III. Природно је мислити, да је таква напомена Турцима добро дошла и с тога они пристају на молбу Грка, тим пре, што грци у корист њихову говоре. Према овоме Турци поишту од Грка достојне кандидате за патријара и ови им препоруче три Грка, међу овима беше некакав Каллиник, којег Турци изаберу за срп. патријара и пошљу у Србију. У записци ручне књиге митрополита Мојсеја Петровића, којег је сам Каллиник посветио за митрополита босанског, стоји написано: „И бато лето 1696. приде патриархз Каллиникз Гркз и седе љ престол по ѿшадших татаров. шврете пѣт и са царекимь вератом ѡтврждень висть на престол приведе два Архїереа грческа (те исте, који су били препоручени Турцима од стране Грка заједно са Калиником) и постакише его патриархом српскимь.“

¹⁾ Срп. црква и данас нема централне јерархиске власти: У књажевству Србији постоји Митрополија само за срп. цркве у Србији, тако исто у Црној Гори за себе има Митрополита; Срем, Банат и Бачка за себе а Далмације за себе оделито имају своје Архиепископуре; срп. цркве у Босни, Ст. Србији и Херцеговини потчиње су цар. патријаршији. Дакле може се рећи има 5 срп. јерархија.

Дакле, Грци постигну своју заветну жељу са својим улагивањем око Турака и на срп. патријаршеској катедри већ сеђаше патријар — Грк. Жалосна судба тада беше народа српског, а још жалоснија цркве српске у Србији. Грцима већ беху, с доласком патријара-Грка у Србију, отворена широм врата и њиховим тендециозним намерама. Они су пред Турцима опадали срп. народ, а пред Србима тврђаху, да они хоћеју да спасу срп. патријаршију. Грци су, при ступању Калиника-Грка на срп. патр. катедру, говорили: Да су турци били намерни уништити срп. патријаршију, а они сами умоле Султана, да је остави, на што Султан пристане; али под тим условљем, да убудуће буду Грци срп. патријарима. Ево каквим су лукавством Грци Србе обманљивали, а Срби и ако несу хтели, мораху томе веровати. Срби патријара Калиника, као Грка несу могли волети, нити му поверавати важна дела и жеље Срба. Они се од њега чуваху, као од туђина, па с тога он немогаше бити од користи ни Србима, ни Турцима. — Турцима зато, што он не могаше склонити Србе на већу покорност и верност Турцима, већ, шта више, побуђиваше у срцима српским још много већу мржњу против њих. Према овоме, Турци беху принуђени те после смрти Калиника¹⁾ поставише за патријара Србима Атанасија Србина „по представлених, вели срп. летопис кѣр Калиника постављенъ бист на патријаршество скопски Митрополит кѣр Атанаси: месеца 6. Ген. л. Господна 1711.“ Ван сваке је сумње да Грци ово несу очекивали, нити су могли себи представити, да ће Султан, и после онакових жестоких нападања и клеветања њихових против Срба, поставити опет Србина за патријара Пећског. Кад пак то увидеше они се тада осудно решише, да ће ју дотле дјествовати против Срба и срп. патријара, док сасвим неуниште срп. патријаршију и не присаједине срп. цркву ка царигр. патријаршији. Но ова жеља њихова немогаше се тако наскоро

¹⁾ Умро је 16. Августа 1710 г. у Темнишвару — Глас. к. 21, 67.

Уиспунити, као што они жељаху; јер из летописа српских ми видимо, да је после Атанасија још неколико патријара, које Срба које Грка, на патријаршеској столици седело у Србији; али Грци ипак не остављаху своју заветну жељу, већ непрестано продужаваху дјејствовати на уништењу срп. патријаршије — што заиста и остваре после друге сеобе срп. народа под патријаром Арсенијем IV у Аустрију. Овај патријар беше изабран срп. народом, а потврђен Султаном, због побуне срп. народа, у 1725 г. Фебруара 18-г „изколе-нијемз Сабора касега, вели Арсеније у свом писму у Подгорици писаном, помилованијемз честитаго(?) цара казкеден на престола патријаршества.“¹⁾

Овај избор патријара Арсенија Турци су допустили само на време, да би се народ српски утишао од бунења; а у себи тајно мишљаху уништити срп. патријаршију и потпуно потчинити срп. цркву, под власт својих верних поклоника-Грка, који беху најверније и најпокорније слуге њихове. Грчки јепископи, као верне слуге и улизице султанске, вели неумрли Рајић отац срп. историје, желећи да потчине својој власти срп. патријархат не престанце говораху Турцима, да су патријари српски вазда издајице. А патријар цариградски Самуило обећаваше Султану, да ће му годишње плаћати по 63.000 перпера, ако овај потчини његовој власти (патријаровој) срп. цркву.²⁾ — При таком стању ствари, тадашњи срп. патријар Арсеније IV, бојећи се, да и њега непостигне онаква несрећа, каква је постигла Евтимија, јепископа самоковског,³⁾ реши се да бежи у Аустрију, али на путу-бегства његовог ухвате га Турци и у Београд доведу. Али при свем том он и отуда побегне, и наскоро с народом у Аустрију пређе, а после тога доврши се коначни пад срп. патријаршије, о чему ћемо говорити у сљедећем периоду.

¹⁾ Далм. магазин 1851 г. 173 стр. Летопис срп. 1828 г. ч. IV. 7.

²⁾ Рајић ч. IV, 475.

³⁾ Њега су Турци обесили, јер подозреваху на њега, да се он договара са Немцима. Тамо.

4.

Период постепеног опадања независности српске цркве и савршеног унадка и потчинења њеног цариградској патријаршији.

I

Друга сеоба Срба у Аустрију под Пећким патријаром Арсенијем Јовановићем и узрок ове сеобе. — Узрок пада срп. патријаршије и коначно њено потчинење грчко-цариградској патријаршији. — Коначна деоба срп. цркве, на Австро-маџарску, Грчко-српску и Црногорску.

Стање српске државе, у овом периоду наше црквенске историје, беше врло тужно и жалосно, па и стање српске цркве ни уколико није боље било; јер благостање њено зависаше вазда од благостања државе и народа и вавек су у тесној свези међу собом стојале.

Знамо, да су се Турци врло грубо и тирјански опходили наспрам својих побеђених народа. И Срби беху тако несрећни, да су на себи више пута испитали суровост и тирјанство тих азијатских дивљака и српских крволока — Турака. Најзад, свирјепост и дављење тих неучевних тирјана дошло беше врх сваке толерантности, те с тога Срби беху принуђени тражити спасења и заштите у туђој земљи. Мало више ми смо казали, како је у 1690 години Арсеније III Чарнојевић, патријар српски, због истог узрока, побего с великим бројем срп. породица под заштиту Аустриског цара Леополда. Али и после тога свирјепост безбожника — Турака продужаваше се и даље над покореним бедним срп. народом, те с тога ми видимо где се на ново срп. народ спрема у бегство, е да би избегао робство свирјепих варвара. — У име тога беше се скупило много отличних Срба, са својим породицама, под предводитељством самог патријара Арсенија IV Јовановића, да беже у Аустрију. И једва што оставише своја огњишта и упутише се преко Дунава у Аустрију, по примеру својих предшественика, а шпиуни подважу ту намеру Тур-

дима, који нама реше стати на пут њиховом предузећу и вође строго казнити. Бедни Срби — бегунци за неколико часова беху окружени турском војском, која многе одличне Србе поубија, а неке испребија и у тавницу баци. Сам пак патријар Арсеније IV, благодарећи једној човекољубивој папшници, која му поможе побећи у Црну-гору, једва се спасе од смрти.¹⁾ Ово издајство, без сваке сумње, учинили су Грци, које је врло много штете Србима и њиховој држави и цркви допринело; јер после овога догађаја, Турци почеше много више свирјепствовати над срп. народом, који падаше као снопље под тешким гвозденим игом нечовечних Турака.²⁾

Учешће именованих патријара у сеоби Срба, изазвало је већу мржњу и ненавист код Турака насрам српских првосветитеља. Те с тога Турци, после тих догађаја, наложе на патријаршески престол превелики данак и глобу; усљед тога и одузму право срп. клиру, да убудуће могу бирати за срп. патријара Срба, већ да морају изабрати Грка.³⁾ — Шта више сами Турци, без договора са срп. духовенством и народом пошљу из цариграда Грка за патријара српског. — Исти горенаведени узрок побуди Турке те они удале из Србије и многе јенископе — Србе, а чувеније, шта више, поубијају. Тако стање ствари у Србији и такав положај срп. патријаршије јако је говело грчком духовенству, које је сва усилија своја на то употребљавало, да завлада срп. црквом. Грчки пак јенископи и Архимандрити, који на тај

¹⁾ Ово је се десило на следећи начин: Турци, окруживши пресељавајуће Србе, ухвате Патријара; али док су они распитивали и проучавали једно писмо Патријара, које је он писао генералу Аустриском Секендорфу, дотле жена нашина, уверена да ће Турци зацело погубити патријара, поткупи стражаре, који га чуваху, те ови патријара пуште и он побегне у Црну-Гору. — Медак. Ист. срп. нар. VI, 233.

²⁾ Колико је баш погинуло Срба у то само време нико правог рачуна незна, само се говори, да је погинуло више од 80.000.

³⁾ Гласник свез. XXXI, 72.

светитељски сан гледаху, као на средство, које помаже доћи до великог богатства, — имајући увиду такав положај срп. цркве у Србији, — похитају с молбама Турцима, да их поставе за јепископе оних српских места, са којих су срп. јепископе прогнали, уверавајући их да ћу им они бити, верни и одани свом душом и телом; а још притом, да ћу и приход делити са њима. Турцима је говело и ласкало и једно и друго обећање грчких фанариота. И заиста, Грци у почетку успеду, својим подлим и гнусним подметањем на срп. духовенство, убедити недаљновидце Турке, да ће много боље, тобож, бити, да Турци прекину суштествовање срп. патријаршије, доказујући превелику корист по турску државу и поклонице мухамеда, кад би се посљедња присајединила цариградској патријаршији. У овом делу највећу ролу у то време играо је *Иван Ипсилант*, велики драгоман Порте; он највише од свију других покретача рађаше на дјелу *велике идеје*.¹⁾ Ипсилант пак са својим присталицама, указујући Турцима на велико учешће срп. патријара у сеоби Срба у Аустрију и на њихов сношај и договор са немачким правитељством, предлагаше правитељству турском да уништи — ако жели мира у својој држави — не само срп. патријаршију, већ и охридску Архиепископију. Грци говораху турском правитељству да при тадашњем стању турске империје, — кад јој прети са свију страна велика опасност, а

¹⁾ Под овом идејом разумевала се тежња Грка, да сви православни, који су под Турском владом, постану Грци, — а то мишљаху постћи ако им Турци помогну потчинити све православне под њихову духовну-фанариотску власт, чија ће дужност бити ширити јелинизам међу Словенским племенима и угушавати њихову народност, а своју у вис подизати и препоручивати им, доказујући да је то најстарији најпросвештенији, најсправедљивији, најпоштенији и најпобожнији народ, и да су сви други народи од њих произишли, па доцније су неки, као непослушни чланови, отпали од општества јелинског. Таквих поука беху пуна уста словенождера-грка у то време.

У нарочито од стране Аустрије, која се свима силама стара привући на своју страну хришћане пећског патријархата и охридске архиепископије, те да би таким начином завладали већим делом турске царевине — неби згорел било да Порта употреби још раније све могуће мере, те да отклони претеће опасности, а имено да уништи Пећску патријаршију и охридску архиепископију и да потпуно потчини њихове Епархије цариградском патријару, чија ће дужност бити да пошаље у све српске пределе грчке Митрополите и јепископе, који ћу, по својој искреној (боље рећи фанариотској и језујитској) преданости Султанима, својим бодрим (боље рећи лукавим) оком пазити на свако бунење султанске *раје* и стајати на пут сваком хрђавом упливу са стране, једном речју — који ћу подржавати *рају* у безусловној покорности турском правитељству.¹⁾ — Но при свој искренности Ипсиланта и његових присталица и њиховог пријатељства Турцима, инак Порта, у почетку не хтеде поверити таком савету њиховом, и, подзревши на Ипсиланта, да он има злу намеру противу турскога правитељства, обеси свога незваног саветника, као оруђе хрђавих завера; али после свега тога, кад су пријемници (по звању) Ипсилантови на ново таке исте савете Порти давали, на име: Суцов, Мурузов и Ипсилант II, она се сагласи на ту меру, коју предлагаху грчки патриоти, тим пре, кад је грчки патријар обећао да ће држави турској заједно са својим годишњим данком плаћати и данак за оне цркве, којима се укине независност и потчине његовом престолу. С тога, а усљед такве патријарове обвезе и савета великих драгомана, султан изда око 1767 г. Ферман, којим заповеђаше свима православним турским подданицима, да у будуће признају својом духовном главом васионског патри-

¹⁾ Овде не можемо а да не приметимо, да занста нибо и не може бити тако одан и веран Турцима, као Грци. — Та и данас имамо пуно на то доказа; јер они и данас ишту таку дужност врше у данашњој Босни, Херцеговини, Старој Србији, Бугарској, и њихове данашње владике су турски шпиуни и издајце Словена.

јара и да дужни буду слушати његове црквене наредбе и њему се покоравати. У исто време спроведен је царигр. патријару Самуилу султански берат, у ком беше именована нова цифра, од 63.000 гроша порез. коју је он дужан убудуће плаћати цару за присајединење њоговој патријаршији српске патријаршије и охридске архиепископије.¹⁾ — У берату цифра, као што се види, беше врло велика и она се није могла иначе исплаћивати, сем грабљењем и глобљењем српског народа, и то много више, него што су и сами Турци грабили и отимали.²⁾

(НАСТАВИТЕ СЕ).

¹⁾ Балгар. књиж. 1860 г. № 15, стр. 202 види берат у Балгар књиж. за 1858 г. № 7.

²⁾ Ми и данас готово у свима јужно-словенским новинама читамо горке тужбе јужних словена против управе Фанариота-Грка, као противу својих најжешћих угњетача, који, не само, што их они гњече и глобе, већ их и Турцима немилосрдно пањају и продају, да би се код Турака улагали и да би их ови за такви поступак погладили по плећу с ускликом: „гле! какви је овај добар папаз.“ — Ради потврде ових наших речи опоменимо се дела само једног чувеног зликовца Сарајевског митрополита Дионисија, који многе хришћанске душе издаде Турцима, а ови их послаше њиховом мухамеду, да им на оном свету ватру на чибук доносе и да га по турски служе кафом и шербетом!! — Овом приликом неможемо на ино, а да из најновијег времена не препечатамо из „Гласа Црногорца“ једну значајну Енциклику грчког фанариоте, а архипастира и духовног оца бедних Срба у Босни, да би се поштовани читаоци „Сиона“ боље уверили у нашим наводима, које смо о Грцима доведе казали, а и убудуће што будемо рекли боље поверења нам дали. Ево је:

„Прокопије Божијеју милостију православни митрополит херцеговачки Васем преподобнаја игуменем и калугерос; частној протопапа и папаз, и васем православније Христијани богохранимија епархије наше архипастирскојо благосовеније и миро од господа Боре.

А по свега поздрављајем вас доходким агнос Божик со агном Восилеом и новој годишта¹⁾, желеки вами васем од госпоне Боге рахат и кеиџ; а по свега васако здраве, мегусобније мира, изобилије земљаја плоди; умноженија и стада важего; а по сега берикет у масло, кајмаки, скорупи, сирци и јајци.

А по сега знагите православније Христјани да сме се ми калојине кало увјерили о вашеге утргденија христова вјери кад смо по божјему хотенију каноническују походу между вас правили; а по сега ви нами владическују мирију по ристјанско предали, но не вси, затоја што у обке гладно година било; но ми несумња-

¹⁾ Ову Енциклиму честити (?), архипастир опсао је настави својој ради честитања нове 1875 године.

Путничке слике ваљевског округа.

(НАСТАВАК.)

Сви имају русе распуштене косице и велике дивне плаве очице. На Пречистој је, као и на постељи, дреја од рујне боје са роутама, ресницама и крајцима златним. Почев од западне стране к истоку, а на сјеверном дувару такође, као и на јужном, стоје четири целокупна свеца страшно нагрђени и наказани. Више ових иде други ред до пола, а више ових опет трећи. Небо,

јемо да ви Христјано моја знајете речи ваши усопшије оцев и праоцев: „Неплаћенија дуги грехо неопроштени.“ — О как краснаја и богоугоднија сега изразенија!! — та се уздаме да ке те ми того кусур наплатити и овамо послато; а надежду имаме у премилоствивега Бога да ће он услишети наше архијерејскоје топлија молитве и вама те потребује свегда благија дожди послато, а по сега знадите да у време бездождија ја кју из дубино срца по псалтиће: Господи, Господи прижди с небесо и посјети виноградо сеји јегоже насадито десница твоја!

А по сега опомињемо вас православно Христјано на некија краснаја евангелија наука и гресескија премудрости (!) 1. Дјелајте доидеже свјет имате, то ке реки: радато непрестано; 2. О Божику, о креноме имену, о свадба много не јадите и не пито тоја самртија грјеси, него как наше архијерејскоје законоштовје по једни пут на дан, то је ангелски, а два пута чојечкото; а по сега 3. Чувајае белија пара за прије дано, како можето по заповједо евангелсксј предавати вакатиле Богу божје, а царју царевото.

А по сега, вама мирко и монашеско свјештеници паки и паки сапрештавамо да непримате и да цитате забрањени каурски повинни, који вам доказујут безумнија аријеви политики и противо бозјега заповједи претсказујут вам будистаја која разврстајут вас од правија пути. Политикос није за вас него поучавати народ из триодиона, кромчије и требника и вјерности нашег честиге падишаха Султан Абдул Азиз-Хана, а фукара да посетити, да орето и да конато и да вјеруто у васја од нас написана вам, и да очекиват спасеније у јединого турецки прави суд по царскоме канони и божјем шеријату, а не на сопотивних нам Србов и Карадаг.

Са надездом да кје ова моја благосови и савјета пануто на благија и плодовита земља, и да кје те се убојати нашија тјашкија клевето опет вам са „паки и паки господу помолим сја“ запрештавам, и онего преступника кологера и папаз низвртавам под тјаскоје слово воздајанијем на страшном суду, а мирјане непослушне предавам под израјскоје клетво „маратана“, а ако наши заповједи послушати будето добикете наше молитве васја старо и младо. Поздрављајемо вас со триагиом: Докса патру, кје ијо, кје агнос пневмати амин!

Прокопијо.

светитељски колутови, и све, као и на јужном дувару. стоји, али много више нагрђено и осакаћено. Тако је на првом свецу, од запада истоку долама и чакшире од зелене, на другом од рујне, на трећем плаве, а на четвртом од беле боје. Напршњаци, или напрегаче, појасеви и остале дреје и украси, били су такође од свију тих боја народних. Последњи је и овде, од запада к истоку, као и на јужном дувару, имао доламу и чакшире беле са рујним чизмама, напрсњаком и напрегачом и плав огртач. Око ових светаца, као и и око осталих, на овом и јужном дувару, такође је било надписа; но ја престрављен гадним и огромним *свлацима* змијурина, мртвих буљина и кобаца, које су ваљда ове ујеле и отровале, и пискањем и звиждањем са неба под олтаром многих змијурина које су одозго палацале, изгубим вољу да ове надписе пренишем и да их снимим. Језа ме је све већма хватала, што са мном нико није био; јер она два момчета не смедоше, од змијурина, ни да завире, а камо ли да уђу у ову светињу. Човек, који нас је пратио, пазео је да која не скочи одозго са олтарног неба и то чак са западних врата, а ја сам пун страха, ушао, гоћен радозналошћу, у сам олтар, у ком сам био безопаснији но у главној цркви. У овоме су опет сасвим другчији свеци. Док се тамо они одликоваше својим јуначким особеностима, ови се овде одликоваху својим свештеничким. На сред неба олтарног познаје се доста добро, да је био живописан огроман Христос спаситељ у престолу десном руком благосиљајући, а у левој држећи земљу са крстом одозго. Око њега тисућама тисућа провиравало је из беличарастог плавкастог васдуха, анђелчића, арханђелчића, серафимчића, херуфимчића, сила, господства власти и т. д. Сви су имали жућкасто беличаста многа криоца, плаве разделтене косице и плаве очице, па неки још и на криоцима својим. На свима дуваровима олтара сви су свеци живописани скоро самим српским бојама, и то све овако: који је имао стихар и петрахиљ бео, изшаране са плавим крстићима, тај је имао опет одежду рујну, са белим крстићима, или белу одежду са рујним крстићима. У свију у опште узима мах бела боја над крстићима плавим и рујним, који као украси, без сваких осталих шара, служе. Појасеви су обично у свију или плави, или рујни са белим крстићима. Шта више и саме круне, на светитељским главама, направљене су из тих боја. Тако да неби све наводио, ево ћу само једног овде представити, који може служити као знак са ког можемо узети снимак ради умне представе осталих; па и сам је спаситељ у белој одећи онасан рујним појасом и у плавом небесном престолу. Овај светац има стихар и петрахиљ

У бео, са плавим крстићима ; појас рујни, са белим крстићима ; и одежду плаву, са рујним крстићима. Он је, као и сви остали свеци у олтару и ван висок, плав, коштуњав и са накривљеном мало главом на леву страну. Врат му је подугачак ; уши одвојене од главе, повелике ; нос дугачак, правилан, чело високо и мало угласто, лице дугуљасто са страна угнуто мало ; костију подочних и очних нема ; брада поредка дугачка, а таки исти и бркови, танки подугачки. На глави му је подугачка коса док је у осталих пред олтаром светаца подшишана на сред главе раздвојена и једва мало нижа од ушију. Круна му је рујна са белим крстићима украшена, са и плавим окрајцима. Он држи разтворену књигу, и на белом пергаменту, прекарсно су написана читка плава писмена, као да су јуче написана, ово гласећи :

1. „Изредно ѿ 2. прѣстѣи 3. прѣчитѣи 4. слакѣи 5. кладѣк, 6. Богородѣк р. 7. марри 8.“

Даље на сјеверном дувару, у олтару код једног светитеља скоро савршено утамањеног, стоји такође на белом пергаменту, али црвеножућкастим мастилом написано „Ед М и ѿБ С. С. С. О. ѿ. Па даље.

Дакле је по овоме овај св. храм подигнут био 6289 г. од створења света или 1086. год. по Христу, а ваљда је обновљен и маланте 1300 и неке године. Ове последње године можда је само живописан, ако не и обновљен, а за време Радослава II. Добросављевића око 1086. г. такође не подигнута, него само обновљена, као што овај горњи надпис гласи. Радослав овај владао је од прилике од 1073. па до 1089. по Христу. Можда је још у то време владао и цар Бодин Михајиловић, за ког се извесно зна да је 1089. год. сео на престб, па на овом седно до 1100 год. а пре званичног царовања, као што се зна, грамзио је и отимао се непрестано за владом и влашћу. Ко је дакле први основао ову дивну и свету драгоцену старину српску, пре 1086. год. као и ко је исту обновио у то доба, а доцније украсио, то се не зна, нити је могуће дознати, док се неби одкопала из својих урвина, те би се ваљда наша тада каква старина, која би нам могла о њој све што зна казати и испричати. Осим овог нашло би се ту много старина разних, кад је већ три пута певала и занемљавала. Око светих котурова светаца у олтару, који су много грђе нагрђени, но они ван олтара, такође стоји по неко писманце још лепо читко, али како небијаше целих речи, ми их остависмо неснимљене. Прекрасна и праствара светиња и слава ова српска имала је двоја сада од урвина доста мала врата, за-

падна и северна, и три мала дугуљаста прозорчића и то један у олтару, а два у главној цркви од југа и севера. Врата се чине да су мала с тога држимо, што је и с поља и унутра у цркви много урвина и развалина нападало, а нарочито с поља, те се тако у цркву улази као у неки подрум; но и у овоме нема правог пода. Око ове дивне светиње било је некада огромно старо гробље српско са прекрасним поклопцима и биљезима, који су сада сви излупани, те од њих направљени јадни и чемерни биљези новим недостојним потомцима својих предака. Тако се дивне шаре и украси, а по негде и одкрњено по које старо писмо, још и сада виде на новим гробовима. Овде је и сада ново гробље сво у самим старим гробовима и са изквареним и излупаним старинама. Види се да су се и у време турско овде сахрањивали Срби, а нарочито се то познаје на старим изквареним биљезима и поклопницама, међу којима на неким нађох, покрај изкварене шаре и украса из 12, 13 и 14 века, још и ову зарезотину: „СДѢ почика раб Бож“ (па све даље избрисано неколико бивших врстина чак до 1765 года!) Даље на једном излупаном старом биљегу, а од овог направљеном новом, на ком се још виде остатци прекрасно изрезаног крста из 13. века, стоји урезан, као ножем запаран крст, из века српског робовања Турцима, и даље урезана здраво грубо пушка, одвећ дебела и широка. Причаше ми за овај гроб: да у њему лежи некакав хајдук убијен пре Кочина устанка, да су га овде крадом Срби донели и сахранили због добра које им је чинио бранећи их од Турака. Веле да га је турски циганин, за новце подплаћен Турцима, убио; но да је и тај ту на месту пао од тог хајдука. Како му је име, као и одакле је, незнадоше ми казати. Бог да му душу прости! Тако ништа више не могах дознати о овој светињи дивној због јединог нерасположења кметовог. Боже мој, како у многом и у свачему зависимо од наше глупости, и како смо јој постали робље да неможе грђе бити! Ово пишем само с тога: да би се нашао душеван какав свештеник, а у позиву му је, да би све приче народње о овој светињи сабрао; те тако: да би могли знати што више, боље и подробније о овој дивоти и красоти наше старе богомоље. Кренувши се *Белој води* и развалинама словачким неможе нам се на ино, а да неизразимо дубоко наше негодовање спрам немарности бивших неких наших духовних лица, која нити се старају, нити узимају не само ове старине наше под своју моћну и надлежну заштиту и прехрану, него шта више, и саме иду на руку да се руше и утамањују допуштајући да се које где, и на свакојаким местима, подижу

свети храмови, а ове дивоте и красоте мимоидазе. Негодовање наше прешло је мету, кад смо чули да су пре и одавна нека виша духовна лица у разна времена долазила овим и осталим нашим светим развалинама, па почастивши се само добро око ових, отишла и прошла их као мимо турско гробље.

Пре него што пређемо на развалине Словачке, ваља нам, кад није већ напечатано ово дело, казати коју о изнађеним 1870. год. старинама српским у овом окр. Тако нам долазе на ред и то:

6. Гробље Чолопећско и Врелско.

Идући у подрински округ ради надгробних српских старина описаних у мом делу „Одломци старих српских гробља и погребних обичаја у Срба“, наишао сам у *Врелу* срезу убском на старо-србско гробље, али из новијег доба т. ј. из 17. и 18. века. Гробље је из оног доба дакле, у коме се власт аустриска непрестано смењиваше са влашћу турском у овим земљама. Сами надгробни споменици јадно и тужно, сиротински, незнаљачки и робски изгледају, те тиме кажу и времена из кога су и стање народа из којег су. Нема ту украса, ни израда, ни лепота, ни дивота, а од огромноће и величине нема ни спомена. Све што је на тим танушним, јадним, крџавим и чемерним надгробним биљезима, ако се овим могу назвати камичци неурађени и неотесани, ван поклопница, јер ових и нема, једино је то: што се држи за гробље, што је се ту старо Врело сахрањивало, па се и памти и прича, као за такво. Неколико јадних, грубих и управо никаквих и никако запараних писмена, која означавају идуће надписе, показују и сведоче: да је то место одиста гробље у ком леже тужне и жалосне кости оних Срба, који у Ђесаревој војсци изгинуше тобож за своју слободу, а и не мишљаху да баш гину за славу аустриских Немаца и своје још црње и горе робство. Гробље је ово за један четврт часа северу од старог српског гробља које је било на брежуљку на ком је данашња Врелска црква, и које је све утамањено и употребљено за ову садању светињу врелску и то тако: да су прекрасни биљези са надписима, огромни и величанствени и дивне и огромне поклопнице његове сами и попунили не само сав темељ врелске цркве, него и по 2 хвата висине попунише: те је тиме мајстор Тодор користио се ужасно, а српска старина за навек чемерно и најужасније сатрвена и утамањена. Биљег:

(1) „ЗДѢ ПОЧИВЛѢТЬ РАБЪ БО (2) ЖИ РАВЛИЛЗ МИЛУТИНСКНА 1766 На првом билегу пише ово; (1) МИРЧѢТА ХАЧИД 1744. (На 2) „ЗДѢ ПОЧИВЛѢТ. (На 3) И ГВРИЛЗ СТАНСЛОВИЧЗ МѢЩА МАРТЗ ДЕНЗ КВ „ЛУИН.“

Т. је здје почива роб божији Гаврил Станојловић месеца Марта 22. 1758. и на V.

ОДХКЕ ПОГИБЕ КЗ ОНЕТЪ ЦИЕЛАРА МИЛОШЪ ДРАГУТИНОВИЧЪ
ЗДЪ ПОЧИВАЕТЪ РОБЪ БОЖИ

Т. је 1,621 погибе у војсци цесара Милош Драгутиновић, овде почива роб божији. Овде се мора разумети да је погинуо у војсци цесаревој, али противу другог ваљда неког, а не цесара.

7. Памбуковачка црква.

Ове исте године Памбуковчани разорили су своју стару зидану цркву, па почели нову да граде. У време кад сам био, бејаше се разнео глас: да су нашли у зидинама старе цркве неко камење са надписима. Чим сам то чуо одма сам отишао тамо да то камење снимим негледујући на то што ми пут није туда, и што сам морао 2 рубље платити човеку само да ми пут покажеза два часа хода. Кад сам дошао разрушеној цркви и зидинама нове, за поменуто камење немогаше ништа да ми кажу изговарајући се једни од зидара, да су га узидали у темељ новог зида, а други да га је г. намесник убски негде склонио и т. д: да је било камења са доста надписа, међу којима су прочитали и неког мајстора Ђурђа, који је обновио стару сада порушену цркву и т. д: У овоме су се последњем сви слагали. Тако дакле цео мој труд и посао остаде узалудан, ван неподпуних надписа са ово неколико излупаних каменова, као.

(1) ОИ ХРАМЪ . . . КЗ (2) ЗНЄЄНИЄ ГОСПОДНА (3) Ш ЄЦЮ,
УИГ . . . Д У (4) 1792.

2, Камен такође пребијен.

(1) ОИ ХР З камен . . (1) „мъ господни“

4. камен по прекресу.

„РОДРЪЉЕ“

8. Тако звани Њошки гроб.

Ово некада прекрасно и прастаро српско гробље лежи на једном Венцу *Влашића планине*, а на граници земље села *Влашића*, *Миличице* окр. Ваљевског и *Љутица* окр. Шабачког. Још поодавно нам је причао за тако звано старо Миличиначко гробље, много поштована г. Ациба старина Ненадовић, које је трајало за време његова начелствовања у окр. ваљевском. 1867 год. кад смо се кретали на пут тада ради истраживања наших старина, г. Ациба причао нам је много ствари о овој прекрасној старини као: да има слика на биљезима мушких

и женских, разних украса и т. д. Те године кад смо се у Каменици пријавили власти срезкој и питали је о старинама где се која налази, она нам је одма причала за развалине и огромно гробље *Миличиначко*, баш онако исто као и г. Аџика. Ове године пошли смо сувим из Београда нарочито због те старине; јер им је 1867 год. било одвећ с неруке долазити у Миличницу с тога, што смо морали ићи под Медведник, а изпод овог смо отишли у соколске земље. Ми смо тада оставили ове старине, као већ познате, до првог путовања па исте ове године, са највећим препрекама и незгодама дођосмо у *Миличницу* само да их прегледимо и опишемо. Али на велику жалост и несрећу у Миличиници ништа о тим старинама и баш нико незна па и кмет и остала званична лица и свештеник г. Гаја, који је вели по налогу новог владике шабачког преосвећеног г. Мојсија, као и остали свештеници своје, своју парохију најтачније описао у том погледу, као и обичаје и нарави своје пастве. Можете себи преставити, путовање по гудурама на најхрђавијим коњима, за које се дневно 8 цв. плаћа; путовати по најгаднијем времену, плаћати по две рубље да се само 2. часа хода пут покаже, па још ништа ненаћи, или боље постојећу већ старину и познату невидити и неописати; то је ужасно и чемерно. Миличиначког гробља нема па нема; но има прастаро српско гробље на главици такозвано „*Коњски гроб*“ зато, што су на биљезима острагу биле као кичме коњске а и ови исечени и што су поклапнице биле као куће.

Зову га коњским гробом још и с тога, што је тобож неки јунак ту свог огромног коња затрпао, па остали омањи јунаци опет своје омање коње по примеру првога, такође затрпали. Ствар је у овоме, што је ово било гробље старо српско, још из 9. 10 и нешто 11. века, колико се по одломцима надгробних споменика даје закључити. Сво то гробље које је имало неколико десетина тисућа надгробних а пре неколико година неколико тисући споменика, сада лежи сво у самим најдивљијим и најварваристијим урвинама. Њега су скоро свог излупали и сажегли у вар (креч) као да нигде више варног камена нема. Боже мој! та још се пушаху 3 пећи у којима излупане надгробне споменике својих праћедова, њихови недостојни прауници пекоше, претвараше у вар и утамањиваше варвари и дивљаци. Ето, тако, као да је суђено вишом силом: да се српски народ неосвести, непозна себе, неослободи и непостане великим државним народом; као да је одређено, да сама себе, са својом старином, прождремо и уништимо са лица ове наше прекрасне пресвете и предиве земље тисућама тисућа пута окупане крвљу нашом па да постајемо не само туђе робље и туђи изметари, него и туђи за нас

народ и људи. Тако је то, Милчиначко, огромно и прекрасно гробље бивше таквим још 1867 године ако је овај тако звани „Коњски гроб“, оно, пропало је и сатарило се за цигле две године и неколико месеци више, јер је тада, по уверењу власти, још постојало, и то од вајкада и од искони што но реч; и сви туђини неутаманише га до своји собствени варвари и изроди. Нема ту више до 5. поклопница савршено заривених у земљу и 2 биљега јако избобијаних и искварених, остало је све сам камен, као да је за помост неког пута спреман и издупан. Сво бивше огромно прастаро српско гробље и веналичи на друго ништа, до на остатке ситног камена и обирака од направљеног каквог помоста (кадрме) великог. Оно и изгледа још жалосније и ојађеније, од осталих гомила камења, тиме што сва околна брда, па и сав Влашић нигде нема камичка на себи, но је сав саздан из саме земље земљаних брда, провалија, бездана и т. д. Кажу, да је само *Корон* више Орида Шабачког, са својим развалинама кадар на човека оволико тужан, јадан и несретан утицај произвести колико Коњски гроб. На изкрњеном једином мало више сачуваном огромном биљегу, од својих 9 стопа над земљом, 6 ширине и 5 дебљине, још се једва разпознају ова писмена:

Ч П Ѧ. годинѧ слакѢ . . . погиб . . . (1) мркодртз . . . скоѧ
 . . . (3) божи . . . земл . . . код . . . ѡн . . . лут . . . (5)
 скои земл . . . племенит . . . Дакле од прилике: 1784. славное
 године — погино Мркодрт — својем — божији — земл код — ун —
 лут — своји земл — племенит. — Шта би вредило за све нас, и за
 сво Славенсто да је ово сачувано, — питам сав народ наш, и пре-
 клињем га брацки и синовски: да неруши своје старине, да их не-
 утамањује и неквиари. Овакви поступци леже са вечним и гнусним
 прљотинама на лицу наших научењакā власти свију, што их час пре
 неопишу и не очувају, и вечно ће остати на душама њиховим, као и
 народа нашег, који то све квари и руши!

9. Звечко новије српско гробље.

Скоро на синору Обреновачком, на једном високо-равном, од неколикохвати широком, а дугачком, језичцу, између Саве и Обреновачке баре, стоји садање *Звечко гробље*, у коме је пет до шест биљега из 18 века. Описивати ово, као и одвећ маловажнију ствар, било би сувишно, с тога наводимо, са худог и ништавог надгробног украса његовог само овај једити тужни и чемерни надпис, који невреди ни труда око читања написаног, а камо ли да се снима

ишше. Али га ми стављамо, као црни знак и одпечатак нашег несретног и чемерног доба, које је било таквим и у оно доба, кад овим земљама невладаху ни Немци ни Турци, т. ј. кад се они, борећи се међу се о нашим земљама показиваху нама добрим и надтицаху се у лажном и подлом пријатељству. Кад је у то доба овако жалостно било, да шта је било кад је једна од тих двеју сила својевољно владала над нама. Ево самог надписа.

(1) ТЛ ДЄНЬ ІЄ € (2) ПИЄДЛ КЛАМЗ (3) Радешѣ блл (4) прокоше лето (5) 1771. мѣсца мартз Т. ј: од прилике тај дан 13. — писа кам Радешу баја, прокоше лето 1771. месеца Марта. Има и неких вајних украса на овим биљезима; али они невреде ни две паре.

10. Развалине Словачке. Градови: Чагаљ, Словац, Коњиц и гробље ниже ових.

Доцкан смо дошли на преноћиште механи I класе у Лозници, или некадашњем Коњицу, селу. Негледајући на ухваћен већ мрак још је се момчад пред овом хрвала, утркивала и бацала камена с рамена. Стари кмет, са два сребрњака за појасом, велики шерет, непрестано је гледао у младиће и час им одобравао, а час опет не поступке. Једно момче из ужичке нахије, високо, коштуњаво и по изгледу слабачко свима је надтуривало. Остала момчадија ишла је са покуњеним носевима изгледајући као зависни људи од оних првих. Дуго је се он шетао и банио као паун, понашајући се чудновато, док један мали шишкоњица, по изгледу прави дечак не примиче гомили и небаци камена, којим целе две стопе надтури нашем *иснашалу* и *поневидиу*. Он је викао са својим присталицама: да је превара, да није правилно бацао и т. д.; но шишкоњица гордо и величаво узме, па и по други пут одтури $3\frac{1}{2}$ стопе даље. Спиромом сувоњави ужичанин дуго је се бацао, а ма бадава, снага га остављаше, и тако мораде пробати своју срећу на други начин, на име с места, из затрке и т. д. али му ту доскочише опет други и тако побегне уједанпут ухвативши пут низ друм колубарским воденицама, у којима је и служио. По овом пијани неки чобани, који су трговачку марву гонили, дотераше ову, па онако весели чикаше од њих један све по реду, ко ће да се похрве у *кости* или у *појаас*. Ту је се измењало око двадесет њих, а ма је он све обаливао. Напослетку се његово чикање додија једноме доста угодинама човеку.

Дуго није трајало док су се очима неколико пута прегледали од главе до пете, ухватише се и богме је се чудо како кости пуцају и у једног и у другог, и како кичма и ртењача хрска, као каква хрскавица. Носили су се дуго док онај мирни не лупи о земљу нашег букача и то тако да је се само чудо „гнек“. Онај што је јачи удари неколико пута обореног коленима у трбух, и једном песницом у чело, па ником ништа, као да није ништа ни било, јер је то таква правда хрвача. Болан, и убијен, диже се онај чикач, па смирено и тужно уђе у механу, где је, као свети Лазар по ускресу из гроба изгледао. Ја питах кмета: зашто онај онога бије, и т. д. А он ми одговори: да се он немеша у старе обичаје. Но није ту била ствар обичаја него ствар оканице вина, ако не више што то вече попи, кмет сам и којом је хтео и нас да части. Тако се сврши та сва драма. По вечери која је више на помије, но вечеру, наличила, одосмо ја и отац Која у тобож првокласне механе собу. У њој су до душе била два кревета са постељама каква се може замислити, ако ко претстави себи кошуљу и кецељу оног лица које на козарама непрестано коље и топи лој. Разлика је у томе што ове имадоше и друге мирисе, ван као од лоја и закланих многих животиња. Ту није било могуће свући се, да се не испрљају кошуље, те с тога ја легах онако нескинут. Тек што смо легли кад тисућами тисући бува, а нарочито стеница не са обичним устима и зубима стеничним, ако их ове имају, него са чисто највећих и најљућих паса, одпочеше уједати нас и својски клати тако: да нисам могао сву ноћ тренути. Осим овог један брат из прека, побегавши Границар, за ког се држи да је циганин или Влах, о чему се сумњамо, сву драгу божију ноћ прпева неке песме са припевима:

Дико Јово!

Дико Јово!

У свету те нема Јоване!

Јово Јоване!

Не дај зори

Да сване!“

Милина је било слушати човека, који се можда први пут у свом веку нађе у слободи и братској слободној земљи. Он је подпуно наличио на славуја, који измакне из господског кавеза, па од радости, што је се докопао слободе, непрестано пева све дотле, докле му жила непукне и не прецрпне од велике радости и големог весеља. Боже мој! да чудна ли ти је и предивна моћ и највећа срећа на свету слобода, слобода! А што је год она дивнија и спасоноснија за народ и све твари и створове божије, тим је све више и више стежу и окивају неки, као да моћ не ће никад бити у стању да узме мах над слабошћу. Људи божији! сетите се шта сте?

Окајте се зала за времена, да вам се ова не сурвају над собственим главама! Реците једном слободно у очи целом свету: сви смо браћа, сви смо људи, сви сад као такви на овој земљи можемо и хоћемо да живимо. Реците: нема робства, нема више покорених народа, нема држава основаних на несрећним раменима и костима покорених интригама, вештином, силом, подлошћу, себичношћу, гордошћу, политиком, јадних и чемерних поштених народа! Та, живот је само тренутак један спрам непрекидне вечности. Нежртвујте бога ради, вечност за тричави тренутак овог века! Но куд ја одох? Далеко би зајшао. Не бих мезауставио не само Алипске, но и инђијске хуле горе и планине. Не би мојим мислима стаде на пут две воде Јадранског и Црног мора. Далеко бих далеко отишао у сву Ђерманiju у даљне азијске земље и тамо би потресао кости многим народима и прапрачугунђедовима својим. Боље је нека леже мирно, нек им труну кости и под другим именима и народностима но оне увек остају српске кости мртве, српска изумрла немоћ, српски одискони јад и чемер. У тим мислима већ је се и расвјетало и ја устадох и одох и умих се на кладенцу живом водом, баш на вреду праистаре коњичке воде, која је сада занемарена и покварена. Дуго сам морао чекати, док ми се друг пробудио, а још дуже док кмет дође, који ми је се сам у вече, а и по особеној препоруци ваљаног капетана убског, обећао да ће довести доста људи, којима ћу разумети се по себи за труд платити. Ми се одма кренусмо на коњима из гада лозничке крчме, и тако јахајући и пењући се уз планину *Словац* ево нас на врху његовом а са овога пешке се полако као спустисмо самим развалинама. Е диван ти је положај ове некадашње чисто српске тврђаве! Представте себи висину од једно 450 до 500хвати над површином реке какве; уобразите: да је та висина од истока, сјевера и југа скоро сасвим неприступна, и само се од стране венцем последњег изданка Словачке планине може доћи овде и то преко доста дубоког вала; од источне стране, а у провалији страшној и грозној, скоро испод ваших ногу, протиче лењиво и мртво *Колубара* ваљајући се као пшеница кад је мали ветрић и поветарак тек само онако *Карлика*; још кад узмете ту чудноватост да баш у сред корита њеног још и данас стоје огромне варнице, у којима стоји загашен вар од оног времена, кад је се овај градић зидао, а нарочито кад завирите у јазове воденичке; онда морате вољом, или невољом, замислити се о чудној и дивној славној старој прошлости српској. Од јужне стране ових развалина *Чагала града* протиче, а под самом планином, на којој је град планинска

речица *Међавац*, који, при најмањој кишици, ваља огромно дрвље и камење. Ова га речица у провалији дели од садањих лозничких и старих коњичких брдашаца око и међу којима протиче сада речица *Лозница* а у старо славно доба *Коњица*.

У подножју ове планине, а са сјеверне стране, протиче, или боље, омива га речица *Словац*, у коју се улива *Радина вода*, која извире на *Врховинама*. Тако обе ове речице уливају се у Колубару, а све три опирају ову дивну и ужасно грозну, са северне и источне, а у неколико и јужне стране, планину. Од западне стране пружа се и везују се са њим *Словачка планина*, која је на неким местима виша од овог свог последњег источног изданка. Преко колубаре источно право од ових развалина, подиже се оводлика иста, ако не у неколико и мало виша, савршено гола (без шуме) округла и обрасла травом планина *Оштра*, на којој су такође, причају, негда биле зидине од једне куле; па су сада тако *снешене* временом и непогодом, да им се незја ни гласа ни трага. Чини се, а тако је и морало бити, да је овде Колубара негда кроз ове две планине сада, а негда састављене прокопала и своје корито и своју равницу око овога, а можда су и силне човечије руке то учиниле. Но да оставимо ту планину. Она нас се нетиче, као лањски снег, кад није била у стању да сачува до нашег времена своје старине, те да и о њој коју прозборимо и ако савршено површно и неподувно, што ће теж будућа поколења, наоружана већим знањем и свешћу, можда кад ми већ изтрудимо учинити. Ми смо по нашег обичају, обишли неколико пута све ове развалине и целе урвине; па смо се дуго и дуго одмарали блудећи на све стране отвореног *Висглећа* са истока, а нарочито југа и сјевера. Белај је био са људима и алатом. Наш слаткоречиви, а мало творећи кмет није био ништа наредно, него је непрестано тобож званично и озбиљно довикивао људе са оближњих њива да дођу са алатом. Са источне стране град је сасвим недоступан, а са северне тешком муком, као и са јужне, по са ове већ мање може се човек узпузати овоме и тако ући кроз бившу источну *брану*, а уз сјеверно платно. Изгледина му је као у свију прастарих српских градова, неправилна округлоћа. Он је имао шест огромних кула, које се још и данас познају колике су и какве биле. Од ових две су биле на источној страни и то при платнима јужном и сјеверном; обе су биле округле. Даље једна четвороугална на средини јужног платна и једна округла на средини западног. И две на западној страни, а при платнима јужном и северном, и на крају ових, као и при источној страни, и то јужна округла

а северна четвороугална. Дужина свију ових кула изнутра, или управо шупљина њихова, износила је по 3, а ширина по $2\frac{1}{2}$ хватата. Ширина бране источне на свом ждреду износи 3° и $11'$. Ова је се по степени суживала и суживала а у овом суживању биле су огромне троје вратнице. Ово суживање тако је ишло, да ширина ове бране при последњим унутрашњим вратницама није била шира од $1\frac{1}{2}$ хватата. Друге вратнице износиле су ширине $2\frac{1}{2}$ хватата, а треће или прве од уласка 3° и $3'$. Од западне стране обсечен је био овај град једним великим валом, који и сада још има до 8° дубљине а $6\frac{1}{2}^{\circ}$ ширине; Даље пак по венцу ове планине има још две ужасне огромноће вала, који се, ниско косом венца и с јужне и с јужне и северне стране у дубљину, спуштају. Дубљину и ширину њихову нисам премеривао с тога, што због даљина ових, нисам их подпуне прегледао; по причању кмета и осталих оба су ова вала и дубља и шира од овога. Ово може бити само с тога што је овај више засут, а иначе у свију славенских градова, валови су обично тројни, седморити и деветорити; по у свију је најдубљи онај, који је најближији граду, па је онај од њега плоча и т. д. Тежина овог српског прастарог града од запада к истоку износи равно 70° , а ширина од југа к сјеверу 39° . И дужину и ширину узета је само шупљина без зидова, који су и то западни, дебео је равно 2° , а источни $2\frac{1}{2}^{\circ}$. Код средине сјеверног платна, које је на том месту мало округласто и са огромним зидинама, види се нека округласта руна скоро до врха сва засута. При западном платну у граду, а за неколико хватата, од овага, познаје се још и дан данашњи нека дуга четвороугална здања, која се продужавају од југа па све скоро до сјевера. На средњи баш града познаје се да је било неко савршено округло здање, а даље од овога истоку, била су само два упореду такође округласта, но јајасте изгледине. За прва здања држе оближњи сељаци да су куће за војнике, за оно средње да је нека кула, којој неко и име зна, да је се звала *Словац*, други опет не, него *Ковици* а трећи и то већина њих да је се звала *Чагил*, као и сами град. За оне остале две већина држи да су биле цркве, а неки опет, да је се она у среди звала, *Чагил*, а од оних двеју једна *Словац*, а једна опет *Ковици* и т. д. како ко зна онако и попује. За ону рупчагу, код сјеверног платна, која је са једне стране тесаним каменом и хидра, у личним варом озидана, а с друге у самом самотвору ископана, једни држе да је тамница била овако скоро сви попују врло мало њих да је била нека леденица. Ствар је у томе: што све развалине од српских градова имају, и то баш увек при сјевер-

Урном платну, своје кладенце, у које је, или довођена вода, или на машине разне извлачена и ту се сипала, или је кишница хватана и у овим чувана. Ово сведочи још и то: што где год је српска развалина од градова, ту је под њом, у брегу, и каква вода сада, која није ништа друго до изведена некадашња вода па овакве градове на покварена и занемарена нашла себи, одговарајући своме врелу по висини и месности, извор, кроз којих се даље на ниже спушта. Тако је и овде врело *Св. Сава* или вода *Савинац*, која за једно 100 с. под самим развалинама са источне стране извире. Народ држи, да је Св. Сава пролазећи овуда, и учећи разним знањима људе, ударио својом штаком по камену, заповедио му да пусти воду, те је тако и било и вода је појурила, која до дан данашњи јури и извире. Ова је вода, с тога, што је створ Св. Сава, одвећ лековита. Она вам подједнако лечи од зубобоље, као и од врућице, од трбо боље; као и од главобоље и т. д: једном речју она лечи од свега и свачега, само је треба пити *нашгину* и окупати се у њој пре сунчевог рођаја. Тако народ верује и твори, па тако му та вера и твор и помаже а вера твоја спасет тја, вели спаситељ, па је нетреба искоревивати. Ми неслазисмо доле да видимо киква је та вода и каква је месност из које извире, но по причању десивших се с нама сељака доћи је до те воде *пресретно*, а нема око себе никаква биљега и прилика. Сад да се повратимо опет нашим старинама.

По причању народњем и ове је развалине овога града зидала негда, као и све остале у свој овој Србијци, у Правој Србији, у Босни и Ердеговини *проклета Јерина*. Ето, ни више ни даље, ни новије, ни старије нису ове развалине, по веровању народњем, до из доба проклете Јерине, кад је зулум љемљом завладао, кад је се одметуо Новак у хајдуке и са њиме дели Радивоје, кад Јерина земљу опустела и т. д: Зајиста ни један владаоц на свету, и ни у каквом народу, није заслужио толиког свакидашњег спомена, но спомена у хрђавој успомени, као наша проклета Јерина, о којој ћемо мало даље коју рећи; па ни Семирамида. Нина асирског жена, која завладав тада познатим целим светом, непрестано зидав и подизав градове, храмове дворове. куде и кулине, по веровању средњеазијских народа, напоследку се н... претвори у углачан огроман једноставан, уцакљен зид, са натписом. Сви Неманићи наши, сви Дрвенаровићи, сви Свевладовићи нису ништа до лук и вода спрам наше проклете Јерине и спрам јунака Краљевића Марка, који и као јунак Српски гине с Турцима у рату противу хришћања, и нестиди се кад се најљути, и кад већ дотера цара

У до дувара, да од овог узме 100 дук. ц. па даходе пити рујно вино, а од љутине и увређености, као да није ни лук јео, ни лук мирисао. Све је то било па и прошло и неоставивши ни трага, ни гласа о свом живовању или, ако су и оставили, то је тако слабо и бледо, да им се ни носеви и бркови невиде, а камо ли лице, образ и поштење. Боже мој боже! како нешто народ памти хотимично и не хотимићно; како нешто худи, што и незаслужује да се толико худи и ружи, а како хвали и преузноси, што и незаслужује толике хвале и преузношења: и то је народно мњење! Тако се то чини, тако се каже само ономе који површно хоће да суди о ствари. Но који узме ствар дубље, он ће потпуно оправдати народно веровање, народно држање онако како га држи. Једино што би овде рекли: људи божији, управљачи народни, државници и владоци, у чијим је рукама срећа и напредак, судба и несрећа народња, пазите, да вас једном он неназове „Проклетим“ као ову проклету Јерину, тада ове све воде овог света, сво миришљаво мило, сва пискарања и похвале, једном речју тада вас све и сва, па и сам господ Бог неможе опростити и очистити од речи „проклет!“ Речите ми: ко може избити из народњег срца, душе, уста, глава, мисли, речи радња и т. д. реч проклета Јерина? Тако би то учинио, учинио би највеће добро на свету, јер би спасао кости од свакочасњег потресивања једне душе, која можда и није толико грешна, да је већа грешница и од самог начелника сатонског и утаманиоца српке државе, славе и народа. За ове развалине, као и за све у опште у свој Босни, Ерцеговини, данашњој и Правој Србији, као и у сјеверној и западној Албанији и северној и западној Маћедонији, држи да их је проклета Јерина зидала. Као што се прича: она је гонила сав народ на страшне и велике кулуке; те је с тога и прозва цео народ „Проклета Јерина.“ Међу многим својим кулуцима припада њој и овај сада разорени и разрушени гроб Чагаљ или Словачки по планини на којој је. Народ прича: да је проклета Јерина путовала те гледала места згодна за градове. Тако пролазећи овуда онази планину Словац и Оштру, попне се на ову прву, узме дурбин и прегледа све па рекне: „И, баш је добро ово место за град! може се из њега добро бранити.“ Чим је рекла, одма се народ стече са свију страна, на њену заповест, и почну зидати и градити град. Кад је већ град до пода изидан био, онда проклета Јерина пружи платно са његове једне куле па на Оштру, мерећи и пробајући хоће ли моћи бити мост са града Чагла па до града на Оштрој) који је хтела да зида. Она по обичају, пусти мало своје псетанце, *беницу, вижлицу*

или *Чирицу* да пређе по том платну са Словца на Оштру, која је сада савршено гола без шуме обрасла травом и нешто винограда, а лежи право к истоку од Словца, као што смо већ рекли. Кад је вижљаница била до изнадсред Колубаре, народ видећи да ће она прећи, уплаши се од страшна кудука, завара очи Јерини, задрма платном, а вижла са овог па баш на сред колубаре падне и удави се. А како је јако пала, не само да је кроз воду прошла до на дно колубариво, него је још и у кориту ове у земљу пропала, где су сада варнице под водом пуне загашеног и прекрасног вара, много бољег него што га сада људи праве. Кад то виде проклета Јерина, она се разљути, оде одатле, те остави град овај несаграђен. Ово је све што народ зна о овим развалинама како су и када постале. Није му могуће веровати да више ништа незна, што неколико причаће неколико њих шерета, који у свакој речици стрепљаху да нешто више и ново до сад непознато мени некажу, неможе се никад узети за опште народње. То се јасно види а из овога; кад наш *Додолеж* и левента кмет преврну неколико чашица добра винца а пре овога ракијце, и кад чу да једно момче већ поче да казује и како се град зове и кога је и када разрушио, (дакле противно горњем) он ти скочи па дође до мене и оца Које, који смо копали или боље че- пркали у овим развалинама и пошто ућутка оно момче изадревши се са гласом врло високим и тоном кметовским на њ, поче овако: лажу сви они, који кажу да је овај град био некада сазидан и читав и да је ко у њему живео. Овде ти никад човек није живио; него је почела га проклета Јерина, па тако недовршеног оставила што је видила да се неможе овде живити. На питање наше зашто? Он извијаше свакојако, као најстарији лисац, а тако исто да нам каже како они причају који држе да је био град и да су у њ негда зацело живили људи. Тако је се исто био затрчао, те одричући: да су ту код *сутјеске* (брда) били рудници соли, да је иза града овог даље западу по планини словцу била огромна варош, да су била гробља и т. д: Само мал признаде за име граду, да је се звао *Чагаљ* и то од вајскада и онда, кад је се село њихово садања *Лозница* звала *Коњич*. Он је побијао, да му је и име тако чагаљ сачувано било у народу; него је то први рекао самоук ђак Михајло Дошљаковић из Маркове цркве који је у време Карађорђево био терзија у Београду. Овај је узео био неку стару књигу из старе Маркове цркве, која није одавде далеко. Књига је писана на кожи и из ове је читао поменути самоук: „град чагаљ и град Коњич разрушише га“ и т. д: Као што смо већ напоменули, кмету није

Умилу било, да нам ко шта прича, а сам није хтео а чинио се да није умео причати, те тако немогах добити потпуно народно држање и мишлење о овим српским развалинама, за које сви држе да их је проклета Јерина некада зидала и да је то њена рукотворина. Оставим се свега тог испитивања и сам са оцем Којом запнем да копамо, претурамо и тражимо што шта. Начин зидања ове праистаре српске старине није римско; но је чиста Српска, или тај који су Грци и Римљани звали „циклапских“. Тако је метат ред огромног камена, до једно 3^о висине, па опет после тако исто висок ред туцаног камена мешаног са ужасно крупним кумсаном (шљунком) *русданом*. А сам је камен љутац црвеникасти. Зидине његове са сваким даном и непогодом постају мање, јер се громовима одваљују ужасне рипе, које су *окамљењене* и срасле тако: да се кумсал од камена неможе одвојити, и исте доле на ниже ваљајући са собом тисућима рипа од све планине. Све старине које су биле на површју платна овог града отишле су доле на ниже а ми их немогосмо тражити са ужасне стрменитости и са кратког времена. Шеретлуди нашег кмета већ су достигли били највиши вршак, кад у место неколико људи по нашем захтевању а и народу доброг капетана, довика двоје момчади, или управо два дечака по одједно 12—13 год. ови опет, незнајући зашто се довикују на ове развалине, дођоше без алата, те тако мука жива и белај велики. После неколико часова донеше и неке хрђаве алате, те ја и отац Која почесмо копати својски. Почели смо на више места у граду и у валу његову; пред њим и свуда је земља била савршено бела, ван ретко где мало жућкаста, трошна, управо права *прљуша*, коју сељаци праведно називају „*јазавњача*“, што у таквој јазавци живе. Докле смо год ми копали, наш је се кмет само изтезао чинио се као да спава и хрче, а чим би се ми што мало вртили, он би преко очију гледао, да ли нисмо нашли што. Тек пошто смо га видели шта му је, а чим би престали од каопња са виком *шобоке* земља (она је одиста и шоботала) наш би кмет као ранут поскакао и трчао нама са речима, „где су? колико има?“ Кад смо га питали: шта? он би одговорио ништ, сањао сам то и т. д. У оваквој комедији нисмо ни осећали како нам рад иде и напредује. Сиромах кмет држао је: да сам ја шваба, да сам донео планове, по којима хоћу да ископам грдну царску оставу; јер се прича да је био царски град. Он је као и сви остали држао, да ту мање оставе од ораније, која вата тридесет товара, нема. Ми смо копали у валу пред развалинама у коме нам један дечак рече, да је његов отац нашао многу гвожђу-

рију, мач и још многе ствари. Но ту немадосмо никакве среће: јер је цео вал био засут рипама од разваљених кула и платна западног. У граду копасмо на једном месту под осушеним брестом и то ми непочесмо ту; но они дечаџи по налогу кметовом. Он је сиромах држао: да ће ту бити остава нека. Ми се придружисмо копачима и копали смо на изменце, што кмету небјаше по вољи; земља је, ван липа од развалина била свуда једна и иста, трошна, ситна, бела *наносна*. Види се да је она од разног труња дугим вековима и трулних дрва, покрила ужасне развалине. Управо то је било ђубре, а не земља. У 4½ дубљине нађемо неке крбанњске од плавих старих српских ланаца, неке кошнице свињске и т. д. што показује да је неко на развалинама јео. (НАСТАВИТЕ СЕ).

Да ли је апостол Петар *кадгод* био и живео у Риму.

(СПОР ИЗМЕЂУ КАТОЛИЧКИХ СВЕШТЕНИКА И ПАСТОРА ЕВАНГЕЛИЧКЕ ВЕРОИСПОВЕДИ 9 И 10 ФЕБРУАРА 1872 Г. У РИМУ.)

(НАСТАВАК ИЗ 21 БРОЈА).

Ја знам, да су моји противници готови да ми одговоре: „ниј истина: ваша савест не може бити мирна, јер не може бити да ви не знате да је Петар био у Риму; ми вам то потврђујемо и ви нам морате веровати.“ — Но почекајте! Ми не можемо вама да верујемо; ми верујемо само добрим и слободним наводима, а почем ви немате таквих навода, то вам не можемо ни да верујемо.

За њих — католике, — заиста, довољно је веровати. Уступите им само право, ослоните се на њих, па ће вас они сигурним корацима провести кроз најтежа и најзаплетенија питања науке, јер је њима дато *сувише* непогрешиво учитељство (немир). Но дозволите ми да кажем, да ја не верујем томе непогрешивом учитељству, па с тога морам да се вратим своје критерију, који, и ако није непогрешив, опет заслужује веровања, јер ја не остављам без пажње ништа, што је важно, или што бар изгледа да је важно по мојем мишљењу, а то чиним с тога, што нисам способан да слепо верујем.

Наш противник је дотакао се још једног доста интересантног питања, на име: да ли је Петар своју посланицу Јеврејима писао из Вавилона или из Рима. Он тврди, да су обе посланице писане из Рима; а ја опет тврдим, да су писане из Вавилона.

И, заиста, на чему они оснивају своје мишљење о томе, да је Петров Вавилон — Рим? И ако они то нису сасвим исказали, ја се опет досећам, да они то оснивају на Апокалипсису. *Један глас*: он је то казао.

Рибети. А, дакле, он је то казао? Извините, с тим боље.

Гласови са клуше католичких своштеника: Није! није!

Рибети. Но допустимо на часак, да наш противник има право. Шта се, дакле, из тога може да изведе? То, да је Рим онај исти велики Вавилон, кога је Слово божије предало анатеми; онај велики Вавилон, који је учинио толике штете цркви Господа нашега Ис. Христа, и да је римска црква, заиста, она црква — гонитељка, о којој се говори у Апокалипсису. Из тога се такође изводи то, да Апостол Јован, употребљујући у своме спису разне метафоре назива римску женом, која седи на зверу, у коме обично виде израз световне власти цркве. И та жена је она иста, која је одступила од јеванђелске истине!

Ја даље пећу да идем. Мени је само нужно било да изнесем последице, што проистичу из мишљења мога противника о томе, да је Вавилон-Рим. У самој ствари пак није било ничега подобнога. Кад је св. Јован писао Апокалипсис, он је писао књигу сасвим другога карактера, него што су посланице св. Петра. Шта ми, у суштини, налазимо у Апокалипсису? Виђења. У њему ви налазите богате метафоре; налазите с почетка до краја разновидне типове. Зар писма имају таки слог? Никако немају. Писма се пишу простим слогом, нити се у њима употребљују алегорије, виђења, и т. д. Ето тако је и писао Петар. Он се обраћа к својој љубазној браћи јеврејима, што су растурени у Еонту, Галатији, Витинији и Кападокији, дајући им савете и настављења и с највећом простотом говори им, да пише из Вавилона. Шта би ви казали, — као што је праведно приметно мој другар, — о томе, кад би ко у наслову писма, што је на пр., написано 1872 год. из Флоренције, која се назива Италијанском Атином, написао у место флоренције Атина? Ви би се насмејали и казали би, да је то шала. Но апостол Петар није могао допустити себи такво детињство, па с тога, кад он вели да пише из Вавилона, онда је очевидно, да он отуда и пише. Нама би се могло рећи, да Вавилон у то време већ није постојао. Но наш противник није се решио да то каже, јер он врло добро зна, да је Вавилон постајао, о чему доказују Филон, Јосиф Флавије и многи други. Дакле Вавилон је постајао.

Можда би ми ко рекао, да Вавилон тада већ није био онај

стари, великолепан Вавилон, у коме су живели многи израиљци. Но баш та је варош, у којој је још живео значајан број израиљца, и била центром оних предела, где су живели многобројни — премда растурили — јевреји, и ту је, дакле, било природно место за становање апостола обрезаних. Не одричући, да је Петар био апостол обрезаних, јер је то веома јасно исказано у св. Писму, наши противници веле, да су и у Риму живели јевреји. Но овај навод не може да обстане, јер и сада има јевреја у Риму, али ономе, ко би примио на себе дужност да се стара о њима, никад не би дошла у главу мисао да избере Рим за центар својега рада. Кад би ви казали, да је Петар дошао у Рим с тога, што је ова варош била престоница царевине, ја бих вас онда разумео; но кад ви тврдите, да је апостол јеврејски био у Риму с тога, што су у Риму живели јевреји, онда ви тиме шкодите сами себи; јер ако је Петар дошао у Рим ради јевреја, онда он не може да се сматра као глава васионске цркве, и по вашој сопственој пресуди силази на ступањ пастира јеврејскога. То је врло јасно. Но Петар није био у Риму, него је био у Вавилону. То се доказује самом његовом посланицом, и зар није чудно, што изгледа као да наши противници изобличују и окривљују Петра. Требало би да они уважавају ауторитет Петров бар утолико, уколико уважавају његове последнике. Но ја идем даље и тврдим, да је Петар заиста био непогрешив, да је он писао под божанственим руководством, и, почем се у његовој посланици каже, да је писана из Вавилона, то ја сматрам ову околност за довољан доказ истинитости самога факта. Од ваших риторичких фигура, до душе, могу исчезнути и највероватнији историски догађаји, и ако ми станемо корачити напред на основу неких знакова и метафора, онда Бог зна где ћемо се наћи. Кад се говори о писму, које је написано слогом простим и јасним, онда се придржавајмо онога, што је у њему речено, а не измишљотинама нашег сопственог уображења. Дакле, ја држим да је доказано живљење апостола Петра у Вавилону, па с тога прелазим даље.

Противнику мојем наишла је врло срећна мисао, да докаже, да св. Петар није писао из Вавилона. Он је прибегао к географском доказу и рекао, да је онај, који је из Рима путовао на исток, у путу својем пролазио најпре мимо Понта, затим мимо Кападокије, после мимо Галатије, даље мимо Витиније. Ако је, дакле, Петар побројао ова места у показаном реду, онда је посланица његова морала бити послата из Рима. Но дозволите ми, пошто-

вана Господо, да вам, по простoti своје душе, кажем, да такво размишљање није ништа друго, него детињарија. Кад је Петар писао јеврејима, што бејашу растурени по Галатији, Кападокији и Витинији, каки је онда значај могао да има онај ред, којим он поброја ова места? Кад се говори о Италији, Тирманији и Француској, зар се обраћа пажња на географски положај ових држава? Заиста не, јер би то онда налчило на француску пословицу: *bonnet blanc, blanc bonnet* (смеј). На основу овога ја савршено одбијам овај географски доказ.

Наш поштовани противник са триумфом упућује нас на оно, што Петар у својој посланици говори о гонењу, које очекује њега и оне, којима он пише, па отуда изводи закључак, да Петар није био у Вавилону, почем ова варош није потпадала под царевину и да он није имао нужде да се боји гонења, што је наступало у царевини.

Кад ми се дешава, те у садање време присуствујем на проповедима римских католика, шта тада чујем? Чујем да они говоре о гонењима у Риму, изван Рима, о гонењима, која се свуда чине. Међутим Виктор Емануило не влада свуда, тако исто, као што у то време и Нерон није владао свуда. Ово не смета овим проповедницима да говоре о гонењима уопште. Тако исто је и Петар говорио о гонењима, и ако Вавилон није потпадао под царевину. Јевреји су могли бити гоњени и изван предела царевине и на границама њезиним.

Ја се радујем, што мој противник допушта разлику апостолског позива Петра и Павла; јер кад се једном допусти та разлика, онда се више не могу мешати ова два позива као исповетни. Ако је Петар одређен био од Христа да проповеда јеврејима, онда ће он и проповедати јеврејима, а неће бити васионски папа цркве. Апостол Павле пак, који је добио специјално наређење да просвећује идолопоклонике и кои је, услед тога, прозван апостолом идолопоклоника, дужан је био да станује у престоници царевине и идолопоклонства. Ето то је он и извршио живећи и проповедајући у Риму у то време, кад је апостол јевреја — Петар — живео и проповедао у Јерусалиму, Самарији, Вавилону, Галатији и другим пределима, где се већина његових становника састојала из јевреја. Он је, дакле, буквално извршио своју поруку на истоку тако, као што је опет Павле извршио своју поруку на западу. Услед јединства вере; после спорова, што су се код њих у Антиохији догодили, они су међу собом поделили рад, те је тако један

Упрооведао међу идолопоклонцима, а други међу јеврејима. Дакле оставите Петра у његовом раду и немојте га одвајати од датогa му одредења, како би од њега начинили папу васионске цркве, која је усредсређена у Риму.

Из свега овога, што сам казао, ви, господо, треба да појмите, да здање римске цркве стоји на трулом земљишту, или да повторим што сам већ казао, на врху игле, јер се од самога почетка опире само на *знак*, који је предан од писаца првих векова и њиховим уображењем допуњен. У току средњих векова, који су служили као време за распрострањавање најгрубијих заблуда и празноверица, овај лажан факт заузео је огромне размере, па и само непрекидно растење папске власти води свој почетак од овога истог времена. А пре кратког времена ова се власт увећала обзнаном своје непогрешивости, на коју је међутим она давно циљала. Дакле, ја опет велим, зграда стоји на трулом темељу. Ми смо мало куцнули тај темељ и — зграда се срушила (*немир међу слушаоцима*).

На завршетку своје речи, којом наш противник уображава да је доказао живљење Петрово у Риму, он је исказао мисао, да ако је Петар био у Риму, онда су сви дужни да се обрате к Риму. По његовом мишљењу овај је закључак логичан. Но ја и на то не могу да пристанем, јер баш кад би се могло замислити, да је Петар проживео у Риму и пуних 25 година, (а не ма један час, као што је говорио мој противник, допуштајући на тај начин да се 25 година скрате до једнога часа) ја опет чиним питање: на каквом основу може човек тражити да се ја покоравам њему тако, како сам требао или морао да се покоравам самом Петру? (*Немир*). Али мене са ове стране моле да не дирам у тај предмет. С тога ајде то да оставимо до друге прилике, кад ће нам бити могућно да говоримо о њему подробније и основније.

Мени остаје само да завршим свој говор овима речима: Ја немам никакве потребе у Петру, или још пре у његовом последнику. Мој је учитељ — сам Христос, који је био учитељ и Петру и Павлу, и уместо да добијам наставу посредно — из других руку — ја је добијам непосредно од Њега самог, који ме наставља боље и верније, него што то могу да учине последници Петрови. Уместо што бих се обраћао грешним људима, ја се обраћам безгрешном и непогрешивом Христу, — уместо да предајем моју најскупоценију ствар — спасење душе моје — у руке човекове, ја је предајем у руке Христа, који је умр'о на крсту ради спасења мојега и свију у њега верујућих... (*Вика и прекидање с десне стране*).

Председник *Тости* опомиње публику да чува тишину и достојанство, што приличи озбиљном и високом карактеру предмета, који се претреса.

Рибети. Ја предајем вечну будућност своју, спасење и мир своје душе у руке онога, који је могућнији од Петра — у руке Христа, који је умр'о на крсту. Кад је Он сам мене спасао и искупио, онда за мене мало значаја има историски факт, који нема уплива на моју вечну будућност. Ако ја верујем, или не верујем у живљење Петрово у Риму, нема нико права да ме осуди, с тога, што ја, као и моји противници, у овој околности не признајем догмат, него само историјски факт.

Господо! Религија Спаситеља нашега Ис. Христа није религија каквога предела и не потребује престоницу. Она нема на овом свету центра, као што га је имао закон Мојсеов у Јерусалиму. Бог је дух бесконачан и Он је увек свуда и на сваком месту, и Спаситељ мој Христос такође је свуда и на сваком месту. Рим ником није нуждан, јер сваки, ма ко он био и ма где он био, па ма се находио и у најдаљим пустињама, има право да се обраћа управо к Христу — к Богу и да од Њега непосредно добија и одговор и опроштење, а то је подпуно довољно. —

Гаваџи. Питање, што га претресамо, постављено је сад у своје праве границе, т. ј. представља се у виду чисто-историјскога факта. Ми одричемо овај историски факт о живљењу св. Петра у Риму. Наши противници тврде, да је историски факт живљења св. Петра у Риму уместан. Разлика или боље рађи супротност наших закључака неопходна је последица различних доказа, што их павађасмо, и различне оцене самога факта. Ми се ограничавамо на Библију и с њом безусловно одричемо да је Петар кадгод био у Риму. Наши противници иза барикада сувремено-историскога критерија, који, као што ћемо видети, није ништа друго, него предање, тврде, да је Петар био у Риму.

Нама пребацују да немамо довољних доказа, премда их ми узимамо из Библије; говоре нам, да наши докази имају одричуће својство, а међутим нужни су докази позитивни. Нама веле: докажите, да је у Библији речено, како Петар није био у Риму. Уместо одговора на то и ја бих могао рећи: докажите ви опет нама, да је у Библији речено, како је Петар био у Риму.

У оваким приликама ја ћу се постарати да докажем, да ћутање Библије не саставља одричући, него најпозитивнији и врло јасан доказ о томе, да св. Петар није бивао у Риму.

У Односно овога Ћутања Библије ја морам овде да учиним приметбу, која ће бити врло умесна. Кардинал Белармин вели, да се из Ћутања Библије може закључити, да је св. Петар био у Риму, а међутим Кардинал Бароније уверава, да се из Ћутања Библије не може закључити, да је Петар кадгод био у Вавилону. Дакле један Кардинал вели, да Ћутање Библије служи као доказ живљења Петрова у Риму, а други тврди, да Ћутање Библије не може се узети као доказ, да је Петар био у Вавилону. Како се види, ви сматрате Ћутање као какву растегливуву ствар, коју према приликама, растежете то на једну, то на другу страну. Но ако се из Ћутања Библије може извести закључак, да је Петар био у Риму, онда посретством сравњења ја могу рећи. Тјер у својој историји конзулства и царства ништа не говори о путовању Наполеона I у северо-американске државе, нити пак о томе, да је он походио Вашингтон. Почем, дакле, Тјер о томе не говори, онда је Наполеон био у Америци и у Вашингтону. Зар се оваки закључак логично може допустити, господо? Заиста не, с тога, што Тјер о томе не говори на том основу, што Наполеон није тамо ни био. Ето почему из Ћутања Библије ја изводим свој закључак, т. ј. да Петар није био у Риму. Ја се држим доказа Ћутања и објаснићу, да је оно — Ћутање — позитиван, а не одричући доказ.

Кад Библија неби морала да се занима и неби се занимала првоначелном судбом цркве, у таком случају сувремена јој историја могла би да попуни ову празнину односно овога историјскога факта, о коме ми споримо. Но Библија није могла да се не занима, и заиста се занимала првоначелном историјом цркве па с тога ми морамо да примо из саме Библије најглавније догађаје ове историје.

Но шта је у суштини, тако названа „Радња апостола?“ То није ништа друго, него права, званична, верна, специјална историја почетка, развијања, успеха, гонења и торжанства првобитне цркве. Главна целј је ове историје — причање о радовима славних апостола. На ово је изабран историк Лука, који се јавља у овом случају као специјалан битописац, историк законити, историк безпристрастан, јер он је био историк богодухновен. Да ли је он могао прећутати о путовању Петрову у Рим? Не, није могао, — с тога што, као богодухновен и безпристрасан историк, он није имао основа да прећути факт оваке важности. Он увек говори о Петру, да је се овај апостол трудио ради Господа, он говори о његовом живљењу у Самарији, говори о његовом живљењу у Лиди, говори о

његовом живљењу у Јопији, — о његовом живљењу у Тесарији, он толико пута говори о његовом појављењу у Јерусалиму. Па да ли је он могао да не каже ништа о његовом живљењу у Риму? Један од наших противника исказао је мисао, да је Ћутање овде било умесно, јер би се иначе компромитовао Петар. Ово објаснење има мање значаја него сенка, јер кад би баш и то допустили, да је кадгод била опасност, опет је она свакојако престала била у то време, кад је Лука писао. Дакле он није могао компромитовати Петра, а на тај начин морао би испричати о путовању Петрову у Рим, јер, и да не говоримо већ о свему ономе, што су доцније приписивали Петру, неможе се никако одрицати, да се у овом првоначелном апостолском сабору личност његова, како по ауторитету речи, тако и по значајности његових дела, јавља као првенствујућа, — па с тога Лука и није могао ћутећи прећи ову првенствујућу личност, за којом иде одма личност Павла — сасуда избранога, — Павла, који је имао специјално пуномоћство, које се равњало правом апостолству.

Кад би Петар био у Риму, онда зашто би Лука пропустио да исприча о томе? Кад он не би описивао ничијега доласка у Рим, онда би то било појмљиво; но он је описао до најмањих ситница путовање Павла, који у првоначелном апостолском сабору игра другостепену улогу, и кога путовање има тек другостепени значај. Како би дакле могло бити то, да он ништа не каже о овоме првенствујућем лицу првоначелнога апостолског сабора и о његовом тако важном путовању? Зашто он говори о једном, а о другом ћути? Да ли би се ово слагало са безпристрасношћу богодуховнога писца? Ја мислим да се не би слагало, па с тога, бранећи част самога историка писца, морам рећи, да кад он о овоме путовању не говори, значи, да оно није ни имало места, а то ће рећи: није га ни било.

Али мени говоре, да је живљење Петрово у Риму факт, почем о њему спомињу савременици, — а ја опет велим, да богодуховени, природни, истинити и првоначелни историк о њему не говори, да он о томе није казао ни речи, и да се така несправедљивост, така пристрасност с његове стране неможе допустити. Кад првоначелни историк о томе не говори, онда какви значај могу имати тврђења доцнијих историка, и утолико пре, што између ових доцнијих нема ни једнога сведока — очевидца, и што они нису ништа друго, него сведоци *de auditu*. Како ви можете да не дате преимућства ауторитету првоначелног историка, кад му и сами доцнији, као што ћете видети, не противурече?

Из овога се мора извести закључак, да у овој прилици Ћутање Библије означава не одричући, него позитиван доказ да Петар није био у Риму, почем јединствени историк, који никако не би могао прећутати овај факт, ипак о њему не спомиње. Дакле, Петар није био у Риму.

Ја и овде, као узгред, морам да кажем две речи на учињену нам, између осталогa приметбу. Наши противници веле, да Петар није имао никаких тегоба да иде у Рим, јер је то могао да учини између времена, кад се јављао у другим местима, почем је саобраћај у то време био лак. Добар и високоучен противник мој уверава, да се од Јерусалима до Рима путовало тада свега осамнајест дана. Милостива Господо! Ја нећу да говорим о удобности саобраћаја, који је постојао у то време међу Јерусалимом и Римом, јер знам да и ви знате, у какој је мери тешко и у садашње време доћи до Јерусалима, не мотрећи на толике жељезнице и пароброде, но ја ћу да приметим својим противницима, да је трђење њихово о томе: да се, тобож, лакше могло путовати од Јерусалима до Рима, него од Јерусалима до Вавилона, неосновано, почем је географски доказано, да се од Јерусалима до Вавилона употребљавало само четврти део онога времена које је нужно било да се проведе од Јерусалима до Рима.

Но овде није питање о коликоћи времена, потребнога за путовање, него у лакоћи саобраћаја. Кад би баш допустили и то, да је се Петар могао користити и удесним временом и лакоћом путовања, опет је за нас сва ствар у томе, што он није никако био у Риму, јер да је он заиста био у Риму у време царовања Клавдијева или Неронова, или пре, или после јерусалимскога сабора, Лука би, без сумње споменуо о томе, јер поштовање с његове стране апостолског сана Петрова, поштовање првоначелне и римске цркве, најпосле поштовање његово према себи самом неби му допустило да прећути о таком догађају. Но Лука ништа није казао о томе; дакле Ћутање његово о томе служи као позитиван доказ за то, да Петар није био у Риму.

Прелазећи од главнога историка онога времена, које ја називам *безусловном неопходношћу у нашој ствари*, к ономе, што се може да назове *односно неопходношћу*, т. ј. к осталим деловима новогa завета, у којима би се могло спомњати живљење Петрово у Риму, ја тврдим, да Ћитање и овога дела историје доказује, да Петар није био у Риму, и да се ово односи нарочито на Ћутање Павлово односно живљења Петрова у Риму.

Ја сам јуче слушао, као да је ово Ћутање Павлово изазвано било учтивашћу. Но ја, господо, не знам какога рода учтивост и према коме — да ли према Петру или Павлу, могла је захтевати тако Ћутање? Да ли је она имала целъ да не компромитује Петра. То не може бити, милостива господо! Ја веома поштујем Петра и не могу допустити мисао о такој бојазни и такој нискоћи, — мисао, да је се он до таке мере бојао мучеништва; но ја веома уважавам и Павла, и не могу допустити да би он могао бити такога мишљења о суапостољу свом. Неки веле: он би могао преко мере изнети га на видик међу осталим хришћанима. Не, господо он тиме неби могао довести Петра у опасност, и кад се он није бојао да компромитује своје помоћнике, који се находише с њим у затвору, нити се бојао да компрометује лица, која припадаше двору Ћесара, шаљући им поздраве, онда се он, ја мислим, још мање могао бојати да својим поздравом компромитује Петра. Јв ипак тврдим, да Ћутање Павлово доказује, ако ништа друго, а оно то, да у то време, кад је Павле писао из Рима, а без сумње он је из Рима писао, да бар у то време Петар није био у Риму.

Ми имамо сад већ приличну резерву доказа, што сведоче, да Петар није могао бити у Риму пре, него можда тек последњих дана свога живота, као што о томе мисле неки писци.

Но у Библији, господо, ми налазимо не само то, што ви називате одричућим доказом Ћутања, него и то, што ћу ја да назовем позитивним доказима, т. ј. који се не састоје ни у одрицању, ни у Ћутању. Синоћ се говорило о пророштву Ис. Христа и о томе, како је Јован писао о овоме после распећа Петрова, почему је и сами факт овога распећа изван сваке сумње. Ја се слажем, но да упоредимо ово пророштво са другим пророштвом, што се спомиње у јеванђељу Матијевом (гл. XXIII), кад је Христос, корећи фарисејце, казао: „Ви ћете распети једнога од мојих апостола! По смислу ових речи Христових, јевреји су на име морали да распну једнога од његових апостола. Но распетих апостола било је свега два. Један по предању — Андрија, други по Библији — Петар. Дакле, поменуто пророштво, без сумње, односило се на Петра. Али је Христос за распеће Петрово корео јевреје; из чега се изводи, да су га морали извршити јевреји, но оно се није могло извршити у Риму, где јевреји нису имали никакве власти, него се морало догодити у таком месту, где су они имали власт, а то је место могао бити само Вавилон, почем је Вавилон био место, где су јевреји, као што ћемо видети, састављали значајну већину и где су

имали таку власт, да им је цар партјански одобрио да имају прво-свештеника, и да су они сачували све у то време постојеће форме и обреде закона Мојсијева. Овде су, дакле они били силни и таким начином, држећи се историје, може се разумно и логично тврдити, да се распеће Петрово мора приписати јеврејима. Гонење пак Нероново дало им је zgodну прилику да раздраже своје старешине против Петра, те да га тако распну на онај исти начин, како су, за време царовања Тиверијева, успели да распну Ис. Христа, на основу автономних привилегија, што су им дате биле римским законом.

И сами начин распећа, којим је Петар лишен био живота, не слаже се са римским обичајем, него се слаже са обичајем варвара-партјана. Распеће, ногама горе окренутим, није било примљено код римљана, који су распињали, окренувши главу горе, да би се тако продужила казна. У самој ствари оно је тако дуго трајало, да су преступнику пробијали ноге, да би га умртвили. Распеће главом доле окренутом могло се сматрати за срамније, али је мање времена трајало, јер је наскоро наступало угушење, које су варвари још већма ускоравали тим, што су дожили ватру под главом распетога. Дакле начин, којим је распет био Петар, служи као историски доказ, да он није био распет у Риму, него у Вавилону.

Јуче је као са неком охолошћу казано било, да се гонење, што га је подигао Нерон, није простирало на вавилонске области, дочим оне нису подпадале под римску царевину.

Овакој приметби морао сам се зачудити, и почем ја веома поштујем своје противнике, нарочито на учененога мужа, који нам је јуче први одговарао, то и не могу да мислим да они не знају оно, што нам о овој ствари прича Евсевије. Евсевије јасно говори, да је Нерон покорио био вавилонске области, и да је се његово гонење одпочело тек после њиховога покорјења. Да је се гонење Нероново простирало и на Вавилонију, о томе нам сведочи и Орозије, против чијега ауторитета, без сумње, нико неће спорити, и од кога имамо значајну количину података за факт. Према оваким околностима све нам се показује у природном виду и сад је појмљиво, зашто је Петар, налазећи се у Вавилону, т. ј. у самом центру своје апостолске радње, писао о скорој смрти својој, изра није спремао паству своју за своје мучеништво и храбрио је другим примерима мужанственога исповедништва, нарочито у Риму. Начин, којим је Петар био распет, доводи ме до закључка, да он у Риму није ни мучен био, него је мучен и уморен био у халдејском Вавилону.

Други за нас позитиван и уједно библијски доказ, да Петар није живео у Риму, находимо ми у апостолству Павлову у самом Риму, и не толико у ономе, што се говори у I глави споменуте јуче посланице његове к поштованим оцима Рима, колико у томе, што је казано у XV глави исте посланице. У првој глави, као што је познато, Павле говори римљанима, да ништа више не жели него да их види, те да им саопшти духовни дар ради утврђења. Ја мислим, да би ове и овима подобно речи биле не логичне и не истините, кад би се допустиле, да им је Петар још пре тога времена саопштио тај дар и утврдио их. Но у глави XV ст. 20, он вели: „Ја имам на толико честољубља, да хоћу да проповедам јеванђеље онде, где о Христу још није проповедано, како не бих зидао на туђем темељу.“ Кад дакле Павле није хтео проповедати онде, где је о Христу већ проповедано било, да не би зидао на туђем темељу, и кад би он дошао у Рим, где је већ био Петар (ја говорим о времену, кад је он писао римљанима), онда би он подигао зграду на туђем темељу и проведао би тамо, где је Петар већ проповедао, а то би противно било ономе, што је он писао римљанима. Кад би он у томе смислу писао којим другим грађанима, онда би се још могло о томе спорити, но почем су његове речи управљене биле на римљане, онда оне позитивно доказују, да њима пре њега нико није проповедао.

Овим ја не мислим да кажем, да до доласка Павлова јеванђеље није било проповедано већ, или боље рећи, да оно није већ предложено римљанима. Ја не одричем да је Петар посредно — преко својих ученика — учествовао у основању римске цркве, почем су римљани, који су отишли после педесетнице из Јерусалима, понели са собом Јеванђеље у Рим.

Ја не велим да до тога времена није било у Риму цркве, да ту још није било хришћанства, него ја тврдим, да јеванђеље у Риму није проповедао Петар, већ су га однели тамо Петрови и Павлови ученици, нарочито Акила и Прискида, пре него што је Павле и дошао у Рим. Но ово јеванђеље још није проповедано било пред незнабошцима и ћесарима, него је то била само засебна — домаћа, тако рећи, проповед. Дакле ту још није било проповеди од апостолске личности. И нека нико не мисли, да је Петар могао и пре тога проповедати јеванђеље у Риму, ако не другом коме, а оно бар израиљцима, јер ми из апостолских дела видимо, да кад је Павле дошао у Рим, скупно је око себе јевреје, који су му казали, да они још ништа незнају о тој секти и да још нико није

кадар био да им саопшти тачан појам о њој, а из овога се даје извести таки закључак, да јеванђеље до тога времена још није објављено римским јеврејима, и у овоме ја видим позитиван доказ за то, да Петар дотле још није бивао у Риму. — Но апостоли су, рекоше неки јуче, услед апостолске и јеванђелске препоруке, што им је даде Христос, обвезани били да иду по целом свету и да проповедају јеванђеље свакој твари, и да, на том основу, није могло бити изузетка ни за Рим, нити је Петру, тако исто као и другим апостолима, забрањено било ићи у Рим.! — Ја ћу вас лепо молити, господо да ми у овоме поклоните вашу особиту пажњу.

Ми никад нисмо ни мислили да тврдимо, да Петар није могао бити у Риму, него тврдимо, да он није био тамо. Услед овога, кад ја разматрам фактичку страну историје, а не библиску екзегезетику (ја бих могао доказати, да и с друге тачке погледа, услед парочитога свога призвања односно јевреја, он није могао бити тамо), тада ја не велим, да Петар није могао бити у Риму, јер је он могао бити тамо у свако време, него велим да он није тамо био. Истина је да су сви апостоли, без изузетка, опуномоћени били да иду и проповедају јеванђеље свакој твари. Но зар су они, на том основу, сви били у Риму? Не, нису били. А одкуда ви знате да они нису били у Риму? Отуда, што св. Лука о томе не говори. А кад је тако, онда ја велим, да и Петар такође није био у Риму, почем Лука ништа о томе не говори, јер да је он био у Риму, то би Лука морао што казати о томе, и ја и опет велим *морао* с тога, што ме неки питају: а куда су апостоли пошли? Они су пошли тамо, куд их је божанствена благодет упућивала да иду, пошли су путем, који им је Дух свети показивао, као што то видимо из „апостолских дела.“ И овај Дух путевођа, кога ми сретамо у целој Библији, до толике мере одређује сваки корак апостола, да ми находимо овај диван текст: „Кад су Павле и Варнава пошли у Азију, Дух им је забранио ићи даље, и кад су зашли у Мизију, како би прешли у Витинију, Дух Исусов забранио им је то.“ Но на што све те препоне и забране? Оне су чињене с тога што су ти крајеви одређени били за особити рад Петров, јер Христос није хтео да се догађају сукоби међу апостосима, а Павле није хтео да зида на туђем темељу.

И овде, господо, ја морам да повторим познату пословицу: *Deus et natura nihil agunt frustra*. Да, Бог не чини ништа, што није корисно и он је изабрао парочитога апостола за незнабошце и препоручио му је да објави име његово пред царевима; нико није

требао да смета Павлу и вршењу његовога апостолства, — то неби допустио Дух. Услед овога, милостива господо, ми и налазимо у Библији речи (и ове су речи самога Бога, с тога су оне за мене од већег значаја, него сви ауторитети), речи, које је сам Бог Павлу казао и које одричу живљење Петрово у Риму: „Као што си ти сведочио о Мени у Јерусалиму, тако ћеш морати сведочити о мени и у Риму.“

Ове речи нису речене биле ником од осталих апостола, па ни самом Петру, с тога ја и ведим, да је Павле био у Риму, јер њега глас божији зове томо, јер га дух божији вуче на то место, и јер мени св. божанствено писмо о томе казује. На каком, дакле, основу обричу позитивне доказе о томе у св. писму? Јуче су претстављали Павла као скитајућег се странца и бадавадију; па зашто се не би допустило то и за Петра? Молим да ми се извини овај израз, јер ја не могу мислити, да би се могао назвати скитајућим се бадавадијом апостол, који странствује ради проповедања јеванђеља. Ако путовање Павлово у Рим не подлежи никакој сумњи, онда је то тако само с тога, што је путовање његово записано у летопис, и ако ја не признајем да је и Петар путовао у Рим, онда не признајем на том основу, што оно није записано у летопис. Петар је био у Лиди, у Јонији, у Ћесарији, у Самарији, у Антиохији и непрестано се враћа у Јерусалим. О свему овоме спомиње се. Павле је био у многим местима истока и запада. О овоме се такође спомиње.

(НАСТАВИТЕ СЕ).

Г Л А С Н И К.

Захарија Петковић ђаком параћински, рукоположен је 8-г ов. мес. за свештеника и пристављен на служење једној од парохија параћинских. Том приликом поклонио је фонду свештеничком један дукат цесарски, које са захвалношћу бележимо.

Н е к р о л о г.

† Архимандрит Савва, професор богословије у пензији, 18-г ов. мес. преселио се у вечност — у Новом Саду, гди је, враћајући се из Бона са сабора црквенског, занемогao и више од 20 дана тешко боловао, па ту многотрудни свој земаљски живот у 60-тој својој години и довршио. —